

Ο ενορμητικός άξονας της επιθετικότητας: περί της ενορμήσεως του θανάτου.

Νοέμβριος 2013

Σάββας Μπακιρτζόγλου
Ψυχολόγος-ψυχαναλυτής

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

1. Γενικά
2. Οι ψυχικές εντάσεις (διεγέρσεις)
3. Οι ενορμήσεις ζωής-θανάτου (δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων κατά Freud). Η καταστροφικότητα (βία).
4. Η διαπλοκή των ενορμήσεων ζωής-θανάτου. Ο πρωτογενής ή ερωγόνος μαζοχισμός.
5. Η απόμειξη των ενορμήσεων
6. Η θεωρία της επιθετικότητας κατά Heinz Hartmann
7. Η επιθετικότητα στις διαταραχές της προσωπικότητας
8. Ψυχολογία της μάζας και επιθετικότητα
9. Η αυτοκτονία
10. Ιδέες από την Άννα Ποταμιάνου (Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» 21/4/2012, δημοσιογραφική επιμέλεια Κατερίνα Οικονομάκου)
11. Βιβλιογραφία

1. ΓΕΝΙΚΑ

Επιθετικότητα: Πρόκειται για συμπεριφορές φανταστικές ή πραγματικές που σκοπεύουν να βλάψουν το περιβάλλον, να το καταστρέψουν, να το ταπεινώσουν κ.λ.π. Εκτός από κίνηση βίαια και καταστροφική, η επιθετικότητα μπορεί να εκφράζεται π.χ μέσω ειρωνείας («πουλάει πνεύμα») ή μέσω χυδαίων (άσεμνων) υπονοούμενων. Άλλο παράδειγμα επίσης είναι το πάχος : υπέρβαρα άτομα ως μέσον επίθεσης κατά του περιβάλλοντος. Κατά τον Freud οι πρώτες απόπειρες του παιδιού να αποπλανήσει (σαηγεύσει) το περιβάλλον του αφορούν σε επιθετικές εκδηλώσεις.

Έχει γίνει λόγος για **ένστικτα βίας**, για φυσικά ένστικτα που αφορούν στη συνέχεια της ζωής (επιβίωση). Το 1905 ο Freud εισήγαγε την έννοια της **ενόρμησης της ωμότητας**. Στην ανάλυση της Ντόρας (κρίσεις δύσπνοιας, νευρικός βήχας, αφωνία, κατάθλιψη) κάνει λόγο για τις ωμές και εκδικητικές τάσεις της ασθενούς – έβαλε απότομα τέλος στην ανάλυση της – οι οποίες, μέσω της μεταβίβασης στοχεύουν στον πατέρα αντικείμενο).

Εκφράζονται θεωρητικές αντιπαραθέσεις σχετικά με το εάν πρόκειται για μια πρωτογενή ενστικτώδη διέγερση (επιθετικό καταστροφικό ένστικτο) ή για μια αντίδραση στη ματαιώση. Ήδη από το 1917 ο Freud υποστήριζε ότι οι ματαιώσεις απελευθερώνουν επιθετικές αντιδράσεις. Υποστηρίχθηκε, επίσης, ότι η επιθετικότητα χορηγεί την απαιτούμενη ενέργεια ώστε το Εγώ να τα βγάλει πέρα στην ικανοποίηση άλλων ενορμήσεων (π.χ επιθετική στάση κατά τη διεκδίκηση επαγγελματικών επιδιώξεων).

Ο Freud αναγνωρίζει στην **αντίσταση κατά την ανάλυση** (αρνητική μεταβίβαση) την επιθετικότητα του αναλυόμενου. Μιλά για το φαινόμενο της **αρνητικής θεραπευτικής αντίδρασης**: Βαθιά συναισθήματα ενοχής μπορεί να βασανίζουν τον αναλυόμενο(τον νευρωτικό ή ψυχωτικό) και τον εμποδίζουν να είναι καλά. Με το να είναι άρρωστος τιμωρείται, «ξεπληρώνει» την ενοχή του. Κατά τον Rapaport (1953) σύμφωνα με την κλασική ψυχαναλυτική θεωρία **συναίσθημα** είναι το βίωμα κάποιου είδους εσωτερικής εκφόρτισης –ορμονικής νευραγγειακής ή νευρομυικής.

Ο **Bion** αναφέρεται στο φαινόμενο της **επίθεσης στους δεσμούς** στην ψυχανάλυση. Πρόκειται για την επίθεση του αναλυόμενου στους δεσμούς, στη σχέση με τον αναλυτή του: επιθέσεις που έχουν να

κάνουν με τις γνωστικές λειτουργίες της σκέψης του αναλυτή και στη σχέση του αναλυόμενου μαζί του. Αυτό ο αναλυόμενος το πετυχαίνει μέσω του αμυντικού μηχανισμού της **προβλητικής ταύτισης**.

Παράδειγμα: Ο αναλυόμενος είναι θυμωμένος και κάνει τον αναλυτή του να θυμώσει. Άλλως ειπείν, ο αναλυόμενος κάνει τον αναλυτή του να νιώθει αυτό που ο ίδιος νιώθει. Στην προβλητική ταύτιση δεν υπάρχει η αυτονομία σκέψης του καθενός. Η αντάρκεια παραλύει, ακυρώνεται, θολώνουν οι γνωστικές λειτουργίες του αναλυτή.

Η επιθετικότητα που έχουμε μέσα μας μάς δημιουργεί ενοχές: είναι η απωθημένη(εσωτερικευμένη-ουδετεροποιημένη) επιθετικότητα η οποία οδηγεί σε ενοχές (αντί να εκφορτίζεται). Νοιώθουμε ενοχές εξ' αιτίας των επιθετικών μας προθέσεων.

Κλινικά παραδείγματα:

- Νεαρή σε θεραπεία, εδώ περίπου και ένα χρόνο, με συχνότητα μιας συνεδρίας εβδομαδιαίως. Εδώ και μερικούς μήνες δυσκολευόταν να μιλάει μολοντί είναι δεδομένο το κίνητρό της για τη θεραπεία. Πρόκειται για **αντίσταση** στη θεραπεία, οφειλόμενη, όπως όλες οι μορφές αντίστασης, στη μεταβίβαση. Ο θεραπευτής με διάφορες « κινήσεις» (ψυχαναλυτική τεχνική) διευκόλυνε την εκφραστικότητα της ασθενούς. Η ασθενής είπε σε κάποια συνεδρία, αναφερόμενη στη σχέση με τη μητέρα της: « Παλαιότερα , γύρω στα 17 – 18, κάθε φορά που η μάνα μου έμπαινε στο δωμάτιο μου ή έβρισκα αλλαγμένα κάποια πράγματα μέσα, γινόταν χαμός...Το τι έλεγα, το τι εκσφενδόνιζα...πράγματα πετιόνταν κάτω». Πρόκειται για βία της ασθενούς προς τη μητέρα της. Ιδού μια πιθανή κατανόηση της αντίστασης της ασθενούς στη θεραπεία (κατανόηση του λανθάνοντος νοήματος): η ασθενής εκφράζει το άγχος μήπως εισβάλει μέσα της ο θεραπευτής και αλλάξει τα «πράγματα» μέσα στο εσωτερικό της (εσωτερικό της δωμάτιο) και ο προσήκων φόβος μήπως, τότε, του επιτεθεί βίαια όπως επιτίθετο στη μαμά της.

-Γυναίκα σε ανάλυση. Ο άνδρας της έπαθε ανεύρυσμα. Πρώτος χρόνος συνεδριών. Είχε εκσεσημασμένες ενοχές. Έκανε φαντασίες ότι τον έβλαψε κάνοντας έρωτα μαζί του, επειδή την προηγούμενη του ανευρύσματος εκείνη του το είχε ζητήσει. Η ασθενής ανησυχούσε όταν έλλειπε από το σπίτι μήπως συμβεί στον άντρα της κάποιο κακό. Στο μέτρο που αισθανόταν (λανθανόντως) ότι αυτή του έκανε κακό (εξαιτίας της εκείνος έπαθε ανεύρυσμα), ένοιωθε πολλές **ενοχές : οι ενοχές της έρχονται ως συνέπεια της ασυνείδητης τάσης της (επιθυμίας) καταστροφής του αντικειμένου**. Μεταβιβαστικά στο μέτρο που ο αναλυτής της είναι σαν τον άντρα της, επιθυμεί να του κάνει κακό. Πράγματι συνηθίζει να έρχεται αρκετά λεπτά νωρίτερα στη συνεδρία, με άγχος : **Είναι σαν να έρχεται νωρίτερα για να δει αν ο αναλυτής της ζει, να διαπιστώσει ότι δεν του έκανε κακό**.

Τεχνική : Ο Freud πάντα ερμηνεύει την άμυνα πρώτα. Θα έλεγε εδώ: «Έρχεστε σαν να θέλετε να δείτε τι κάνω, αν είμαι καλά...». Σιγά – σιγά , ανάλογα με το υλικό , με τους συνειρμούς θα έφτανε στην επιθυμία: « για να κάνετε κακό στον θεραπευτή». Ο αναλυόμενος μπαίνει έτσι σε διεργασία αναδόμησης, μπορεί και ο ίδιος να βρει την επιθυμία . Επίσης θα μπορούσε ο θεραπευτής να τον ρωτήσει : «Γιατί νομίζετε ότι ήρθατε νωρίτερα;» Αφήνει ο αναλυτής τον αναλυόμενο να λέει ό,τι θέλει και μετά αυτά που ακούει τα «δένει» : Πρόκειται για διαστρωματική ερμηνεία. Η Klein θα έλεγε : «Θέλετε να με σκοτώσετε για αυτό ήρθατε νωρίτερα» «Διατρυπά» δηλαδή την άμυνα, δεν την

ενδιαφέρει η άμυνα . Ο Freud το ονομάζει αυτό «άγρια ανάλυση» . Οι «φροϋδιστές» λένε ότι η «διάτρηση» της άμυνας των κλαϊνικών είναι η δική τους άμυνα στο να δουν πώς «χτίζεται» ο δικός τους ψυχισμός. Περνούν δηλαδή στο «αυθαίρετο» γιατί δεν αντέχουν τη διαδικασία της «οικοδόμησης». Έτσι, λένε οι «φροϋδιστές», δεν προάγουμε την ενσυναίσθηση αλλά προάγουμε μια γνώση διανοητική η οποία βιώνεται σαν βία από τον αναλυόμενο και του ενισχύει την αντίσταση στην ανάλυση. Ο σκοπός μας είναι όμως να άρουμε τις αντιστάσεις.

Ο Freud μίλησε για ένστικτα αυτοσυντήρησης (1897) για «φυσική ωμότητα», για επιθετική ενόρμηση και **επιθετική τάση**. Τέτοια ένστικτα έχουν σκοπό την προστασία της ζωής του υποκειμένου και της ναρκισσιστικής του ακεραιότητας . Πρόκειται για την ενστικτώδη βία (στα πρώιμα εξελικτικά στάδια του παιδιού) που συνδέεται με την αυτοσυντήρηση.

Η παρατήρηση των νεογέννητων και των νηπίων (Freud) έδειξε ότι, σ' αυτά τα πρώιμα εξελικτικά στάδια, η δυσαρέσκεια συνδέεται και είναι συνυφασμένη με τον εξωτερικό κόσμο ενώ η ευχαρίστηση είναι συνυφασμένη με τον ίδιο τον εαυτόν: η έδρα της δυσφορίας τοποθετείται έξω από το σώμα. Έτσι τα βρέφη αποφεύγουν τα εξωτερικά ερεθίσματα επειδή αυτά τους προξενούν πόνο και δυσφορία. Αυτή η αντίληψη η οποία τοποθετεί τη δυσαρέσκεια εκτός εαυτού μας ακολουθεί σε όλη μας τη ζωή έτσι ώστε να διοχετεύουμε την επιθετικότητα στον εξωτερικό κόσμο, και, κατ'αυτόν τον τρόπο να περιφρουρούμε το Εγώ μας. Ιδού εδώ ένα πρώτο στάδιο της ψυχικής διαδικασίας η οποία θα οδηγήσει στον σχηματισμό του «κακού αντικειμένου» (κατά M.Klein).. Όταν το στήθος σταματά να τροφοδοτεί τότε συνιστά για το Εγώ του βρέφους ένα «δυσφορικό» εξωτερικό περιβάλλον οπότε ανακουφίζεται εκφορτίζοντας την επιθετική του ένταση. Η εκφόρτιση της επιθετικής έντασης στο αντικείμενο προξενεί ευχαρίστηση στο Εγώ. Η οποιαδήποτε διακοπή (παρεμπόδιση) μιας δραστηριότητας-τουλάχιστον στο βρέφος-μπορεί να προξενεί μια επιθετική αντίδραση. Άλλως ειπείν η μη ολοκλήρωση των πράξεων (δραστηριοτήτων) τόσο στο νήπιο όσο και στον ενήλικα προξενεί επιθετικότητα. Στις πρώιμες φάσεις της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης, πριν τη διαφοροποίηση Εγώ –Μη Εγώ, παρατηρούμε στα βρέφη κινητικές εκφορτίσεις οι οποίες ισοδυναμούν με επιθετικές εκδηλώσεις. Σε αυτά τα στάδια, επειδή δεν είναι ακόμα ξεκάθαρη η διάκριση εαυτού-εξωτερικού κόσμου, δε μπορούμε να γνωρίζουμε σε ποιόν βαθμό κάποιες επιθετικές εκδηλώσεις του βρέφους- π.χ. όταν ζύνεται-απευθύνονται στον εξωτερικό κόσμο (ετεροκαταστροφικές) η είναι αυτοκαταστροφικές (αυτοτραυματικές) εκδηλώσεις. Πρόκειται εδώ για αδιαφοροποίητες μάλλον- ως προς το στόχο τους- εκφορτίσεις επιθετικών φορτίσεων. Όπως και να είναι- κατά τον Riviere- φαίνεται ότι οι αυτοκαταστροφικές εκδηλώσεις ενυπάρχουν από τα αρχαιότερα στάδια της ύπαρξης. Η αρχαϊκή σύγκρουση του βρέφους με τον εξωτερικό κόσμο (επιθετικότητα) αφορά στη σύγκρουση του Εγώ με την πραγματικότητα. Το αντικείμενο είναι η μαμά(ή τα υποκατάστατά της).

-Στην **πρώτη θεωρία του Freud (πρώτη θεωρία των ενορμήσεων, 1915)** έχουμε δύο ειδών ενορμήσεις του Εκείνο : τις σεξουαλικές ενορμήσεις και τις ενορμήσεις

του Εγώ (ή της **αυτοσυντήρησης**). Υπό αυτή την προοπτική το μίσος -μαζί με την αναπαραγωγή- συνιστά μέρος της πάλης του Εγώ για τη διατήρησή του (επιβίωση) δραστηριότητα που του εξασφαλίζει την κατίσχυση επί του αντικειμένου. Στον άνθρωπο είναι το **Εγώ** το οποίο μεσολαβεί ανάμεσα στην ενστικτώδη διέγερση (έδρα της το Εκείνο) και το περιβάλλον και εγγυάται την επιβίωση του είδους. (Σχετικά, η **Anna Freud** κάνει λόγο για την « εχθρότητα» του Εγώ εναντίον του ενστίκτου).

-Στη **δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων του Freud**, μετά το 1920, ο γνωστός **δυϊσμός** του έγκειται στην ύπαρξη δύο ενορμήσεων : της **ενορμησης ζωής** και της **ενορμησης του θανάτου**

Όταν ο Freud λέει «**ενορμηση ζωής**» (ή **έρως**) εννοεί ό,τι δένει , ό,τι **ενώνει**¹ (ένωση , συγκρότηση όλο και μεγαλύτερων ενοτήτων) σε αντίθεση με την «**ενορμηση θανάτου**» που σκοπεύει στις **αποσυνδέσεις** (όποια μορφή αποσύνδεσης, λόγου χάρι η αποεπένδυση από το αγαπώμενο αντικείμενο).

2. ΟΙ ΨΥΧΙΚΕΣ ΕΝΤΑΣΕΙΣ (διεγέρσεις)

Το ερώτημα : Πώς αντιμετωπίζει ο καθένας μας κάποιες μεγάλες εντάσεις ²; Τι πεπρωμένο μπορεί να έχουν μέσα μας οι έσωθεν (ενορμητικό υλικό που ζητά την ικανοποίησή του) και έξωθεν διεγέρσεις (προερχόμενες από το εξωτερικό περιβάλλον). Ποιο είναι το πεπρωμένο των σωματικών και ψυχικών μας διεγέρσεων (πάσης φύσεως ματαιώσεις), όταν η ποσότητα τους είναι δυσβάσταχτη και όταν εισβάλλοντας τραυματίζουν τον ψυχικό μας ιστό; Δύο πιθανά πεπρωμένα των ψυχικών εντάσεων :

---

¹ Θεωρία των Ενορμήσεων Ζωής και Θανάτου (Freud) : σχετίζεται με τη θεωρία του Πλάτωνος που εκθέτει στο έργο του «Συμπόσιον», 384 π.Χ και αναφέρεται στη σεξουαλική ένωση η οποία τείνει να επαναφέρει τη χαμένη ενότητα του πρωταρχικού ανδρόγυνου όντος το οποίο προηγήθηκε του διαχωρισμού των φύλων. Η τάση για ανεύρεση του ερωτικού συντρόφου έχει ως σκοπό την επανεύρεση της χαμένης ενότητας με τον αρχικό σύντροφο.

² Η ανάλυση αφορά στο να δούμε πώς γίνονται οι εκφορτίσεις. Οφείλουμε αυτό να το διακρίνουμε πάντα.

-η ψυχοποίηση (νοητικό επίπεδο) : Εδώ, οι εντάσεις έχουν μια μακρά και οδυνηρή, αλλά τελικά εντακτική πορεία (χάραξη) ψυχικού μεταβολισμού. Ο μεταβολισμός αυτός ανοίγει νέους «δρόμους» με το ίδιο ακριβώς τρόπο που η θλίψη ενός πένθους, όταν αυτό μεταβλιστεί και συντελεστεί η εργασία του, δίνει τη θέση της στο άνοιγμα καινούριων διαδρομών, ενίοτε εξαιρετικά δημιουργικών. Πρόκειται, για τη διαδικασία (εργασία) ψυχοποίησης της ενορμητικής φόρτισης η οποία επιτελεί τη συγκράτηση των έξωθεν και έσωθεν διεγέρσεων, με σκοπό τη μείωση τους. Υπό κανονικές συνθήκες αυτή η εργασία έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη της δυνατότητας για τη μετατροπή των διεγέρσεων σε εικόνες και φαντασιωτικές σκηνές.

Η σκέψη, στην αρχή υπό **απεικονιστική μορφή**, και στη συνέχεια υπό τη μορφή ιδεών, διατυπωμένων επιθυμιών, απαγορεύσεων, προσδοκιών, όπως επίσης και με την ικανότητά της να χρησιμοποιεί **υποκατάστατα αντικειμένων** και **σύμβολα** αναδεικνύει τη συγκρότηση του υποκειμένου. Πρόκειται για μια εργασία μετατροπών, τροποποίησης των σωματικών και ψυχικών διεγέρσεων σε **ψυχικά μορφώματα** η οποία όμως μπορεί να συναντήσει εμπόδια στο ψυχικό πεδίο. Πολλοί ψυχαναλυτές (Bion, Green κ.α) έχουν επισημάνει τη σημασία και την αξία του οργάνου του «σκέπτεσθαι τις σκέψεις» (appareil à penser les pensées). Οι ανεπάρκειες στη διαδικασία των μετατροπών των ερεθισμάτων σε αναπαραστάσεις έχουν συσχετιστεί- από τους ψυχοσωματιστές της σχολής των Πρισιών-με την ποιότητα της διαχείρισης των λειτουργιών του βρέφους από τη μητέρα. Στον Freud είναι η μητέρα που κινητοποιεί την σεξουαλικότητα ως πρωταρχικό αντικείμενο που ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παιδιού της. Παράλληλα διασφαλίζει μια σχετική ηρεμία στο παιδί φροντίζοντας ώστε οι διεγέρσεις από την ίδια και το περιβάλλον να διατηρούνται σ' ένα ορισμένο επίπεδο.

-η πράξη (συμπεριφορικό επίπεδο): Πρόκειται για ένα άλλο πεπρωμένο των ενστικτωδών διεγέρσεων, όταν η λειτουργία συγκράτησης της ψυχοποίησης δεν είναι επαρκής. Η ψυχική ενέργεια, η διέγερση εκφορτίζεται αντί να ψυχοποιείται (φιλτράρεται). Λέμε τότε ότι δεν έχουμε ένα **λειτουργικό προσυνειδητό**.

Το προσυνειδητό είναι ο ψυχικός χώρος όπου επισυμβαίνει η ψευδαισθητική ικανοποίηση της επιθυμίας, δηλαδή ο χώρος όπου μέσω της φαντασίας ικανοποιούμε τα ένστικτά μας ώστε να μειώνεται η διέγερση η οποία προκαλεί το αίσθημα του ανικανοποίητου).

Όταν οι επιθετικές μου ενορμήσεις δεν βρίσκουν φραγμούς τότε έχω ανάγκη να αναλώσω το αντικείμενο: δεν υπάρχει ενδιάμεσος χώρος (προσυνειδητό) που να κατευνάσει και να τροποποιήσει τις ενστικτώδεις διεγέρσεις, έτσι ώστε, όταν

φτάσουν στο αντικείμενο³, να μην είναι «καυτές», να μην έχουν σκοπό να το καταστρέψουν.

Κατά τον Freud το παιδί έχει ανάγκη τη μαμά να του δανείσει το **προσυνειδητό** της (να ακινητοποιήσει τις ενστικτώδεις διεγέρσεις του) για να κάνει αναπαραστάσεις και να αναπτύξει τη φαντασία του και τη συμβολική ψευδαισθητική ικανοποίηση.

Ρόλος του θεραπευτή, αναλυτή : να παρεμβαίνει (με την παρουσία του και τις ερμηνείες του) μεταξύ ασυνειδήτου και συνειδητού του αναλυόμενου, να κάνει ένα φραγμό, έναν ηθμό έτσι ώστε να ενισχύσει το προσυνειδητό του αναλυόμενου.

Κλινικό παράδειγμα: Γυναίκα σε ανάλυση, δεύτερος χρόνος. Συνεδρία : Ήλθε 10 λεπτά νωρίτερα . Ο αναλυτής την αφήνει να περιμένει στον προθάλαμο, οπότε εκείνη λέει : « Μπορώ να κάνω ένα τηλέφωνο; Είναι επείγον». Σε προηγούμενες συνεδρίες έχει ζητήσει και άλλα «εκτός πλαισίου» , όπως να πιεί νερό, να πάει στην τουαλέτα, να απαντήσει στο κινητό τηλέφωνο...Στην ίδια συνεδρία αφηγείται ένα όνειρο : « Θυμάστε που σας είχα πει ότι είχαν σπάσει τα νερά της κεντρικής θέρμανσης στο σπίτι και ότι είχαμε πλημμυρήσει;... Ονειρεύτηκα ότι πάλι έσπασαν τα σώματα, είχαμε πλημμυρήσει. Μαύρα καυτά νερά...». Η ασθενής συχνά «διαβάζει» από ένα τετράδιο στο οποίο σημειώνει «αυτά που θέλει να πει στον αναλυτή της». Τα «μαύρα νερά» στο όνειρο φαίνεται να αναπαριστούν το « μέσα» της (ενστικτώδεις διεγέρσεις) που κατακλύζουν το αντικείμενο (εδώ ο αναλυτής) και το «πλημμυρίζουν». Η ασθενής έχει ανάγκη να αναλώσει τον αναλυτή της (να τον χειριστεί) κάτι που βλέπουμε π.χ υπό μορφήν acting out ⁴(εκδραμάτιση) στη θεραπεία (νερό, τηλέφωνο κ.λ.π.). Οι ενστικτώδεις διεγέρσεις της δεν βρίσκουν φραγμό (προσυνειδητό). Είναι σαν να λέει: « Μεταξύ εσάς και μέσα μου δεν υπάρχει τίποτα. Τα πράγματα σπάνε εύκολα σαν τα σώματα της θέρμανσης». Χρησιμοποιεί το τετράδιο, ενδεχομένως, για να βάλει κάποιο φραγμό (ενδιάμεσος χώρος) στον οποίο θα μεταβολιστούν οι ενστικτώδεις διεγέρσεις : από ένστικτα τα οποία εκφορτίζονται (πέραςμα στην πράξη) να μεταλλαχτούν σε ενορμήσεις που αναπαρίστανται (ψευδαισθητική ικανοποίηση μέσω φαντασίας), επομένως οι πράξεις να ανασταλούν.

---

³ Η **ενόρμηση σχετίζεται με το αντικείμενο**. Η ενόρμηση μπορεί α) να αγαπήσει το αντικείμενο (να κάνει σχέση μαζί του), β) να το καταστρέψει (να το χειρίζεται).

⁴ Λέμε ότι ένας ασθενής κάνει acting out στην ανάλυση ή στη θεραπεία, όταν αντικαθιστά μια σκέψη από μια πράξη (π.χ. αντί να διαπραγματευθώ το θυμό μου με τον αναλυτή, ξεχνώ να τον πληρώνω). Αυτό συμβαίνει πρωτίστως όταν η ενστικτώδης διεγερση είναι πολύ έντονη οπότε εκφορτίζεται αντί να αναπαρίσταται λεκτικά.. Στο παράδειγμά μας δεν μπορεί να «μιληθεί» ο θυμός λόγω της υπερβολικής έντασης, έτσι παραμένει απόφιο το ενορμητικό φορτίο. Ο ασθενής δεν έχει δυνατότητες αναστολής του περάσματος στην πράξη (αυτό συμβαίνει στις διαταραχές συμπεριφοράς).

Τεχνική : Στις προκαταρκτικές συνεντεύξεις (διερεύνηση του αιτήματος για ανάλυση ή θεραπεία) αλλά και στις πρώτες συνεδρίες οι ερμηνείες του αναλυτή είναι επιθετικότητα⁵ (το ερμηνευτικό του πλοστόσιο). Η ερμηνεία σε αυτή την φάση δεν προάγει την επικοινωνία μεταξύ αναλυτή και αναλυόμενου.

3. ΟΙ ΕΝΟΡΜΗΣΕΙΣ ΖΩΗΣ-ΘΑΝΑΤΟΥ (Δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων του Freud). Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΙΚΟΤΗΤΑ.

Η έννοια της ενόρμησης του θανάτου εισήχθη το 1920 από τον Freud (άρθρο «Πέραν της αρχής της ηδονής» **δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων**). Χρησιμοποιώντας το πρότυπο του βιολογικού θανάτου ως την προοπτική του κάθε ζώντος οργανισμού ο Freud πρόσβευε-κατ' αναλογία-και στο ψυχικό πεδίο τη δράση μιας ενόρμησης που έχει σαν σκοπό την πλήρη μείωση των διεγέρσεων. Με τη δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων το αντιθετικό δίπολο της πρώτης θεωρίας σεξουαλική ενόρμηση-ενόρμηση αυτοσυντήρησης αντικαθίσταται από το δίπολο Έρωσ (ενόρμηση της ζωής)-Θάνατος (ενόρμηση του θανάτου). Οι σεξουαλικές ενορμήσεις και οι ενορμήσεις αυτοσυντήρησης της πρώτης θεωρίας περνούν τώρα στον πόλο του Έρωτα ο οποίος ως **ενόρμηση της ζωής** χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια συνδέσεων και οργανωτικής συνάρθρωσης.

Πολλοί αναλυτές δε δέχονται τη φροϋδική διατύπωση της θεωρίας των δύο ενορμήσεων. Άλλοι αντιθέτως διαβλέπουν τη χρησιμότητα μιας τέτοιας υπόθεσης στην κλινική σκέψη και πρακτική. Ως θεωρητική υπόθεση της μεταψυχολογίας η έννοια της **ενόρμησης του θανάτου** επιχειρεί να εξηγήσει τα κλινικά φαινόμενα της αυτοκαταστροφής και ετεροκαταστροφής. Η ενόρμηση του θανάτου αντιτίθεται στο έργο της ενόρμησης της ζωής: και οι δύο ενορμήσεις βρίσκονται σε συνεχή αντιπαλότητα στο πεδίο των συνδέσεων και των αποσυνδέσεων με το αντικείμενο.

---

⁵ Ο αναλυτής μπορεί να έχει και αρνητικά συναισθήματα (αντιμεταβίβαση) για τον αναλυόμενό του. Συχνά μάλιστα τα αρνητικά συναισθήματα του αναλυτή είναι στην υπηρεσία της επικοινωνίας καθώς λειτουργούν και σαν διαγνωστικά «εργαλεία».

Ο Freud στηρίχτηκε στη θεωρία του Εμπεδοκλή⁶ και κράτησε από αυτήν τη δράση των **δύο δυνάμεων που κινούν τον κόσμο**: της **φιλότητος** (έλξη) και του **νείκου**⁷ (διαλυτική δράση): διαμάχη των δύο. Ο Freud έθεσε ως υπόθεση (και αργότερα ως απαίτηση) του θεωρητικού του συστήματος την ύπαρξη **ενορμητικών ώσεων ανταγωνιστικών** οι οποίες συντίθενται και αντιτίθενται. Πρόκειται για τις ενορμήσεις της ζωής και τις ενορμήσεις του θανάτου.

-Ενορμήσεις ζωής ή έρως: Ενέχουν την ενοποίηση των μερικών ενορμήσεων. Πρόκειται για τις συνθετικές τάσεις μέσα στην ψυχοσωματική ενότητα (σύνδεση των ενορμήσεων με το αντικείμενο, δυναμική των συνδέσεων). Είναι οι δυνάμεις ζωής που οδηγούν στη συνοχή, στη συνάφεια και στους συσχετισμούς και καλούν τη διαμεσολάβηση της σεξουαλικότητας (λιβιδινική επένδυση του αντικειμένου-αντικειμενοτρόπες σχέσεις). Σε κλινικό επίπεδο η παρουσία της γίνεται εμφανής με την εμφάνιση ψυχικών μορφωμάτων (αναπαραστάσεων, φαντασιώσεων, ονείρων, συμπτωμάτων κ.λ.π). Περιλαμβάνονται οι ενορμήσεις αυτοσυντήρησης (πάλη για τη ζωή), οι μη ανεσταλμένες σεξουαλικές ενορμήσεις στο μέτρο που τείνουν προς τη διατήρηση του είδους, αλλά και οι ανεσταλμένες ως προς το σκοπό τους σεξουαλικές ενορμήσεις, οι οποίες είναι μετουσιωμένες και συντείνουν στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας και την εξέλιξη του πολιτισμού. Οι ενορμήσεις της ζωής αφορούν σε διαδικασία που στοχεύει στην ένωση των απομονωμένων ατόμων, των οικογενειών, των φυλών, των λαών, των εθνών σε μια ευρύτερη ενότητα: οργανωτικός ρόλος της ενόρμησης της ζωής, προαγωγή της ανθρωπότητας (πρόγραμμα πολιτισμού). **Όλος ο θόρυβος της ζωής προέρχεται κυρίως από την ενόρμηση της ζωής.**

-Ενορμήσεις θανάτου⁸: Χαρακτηρίζονται από την προσπάθεια αποσύνδεσης, καταστροφής της ενότητας του οργανισμού, του μερικού αντικειμένου αρχικά και του ολικού στη συνέχεια. Πρόκειται για ενορμήσεις που κατευθύνονται ενάντια στις

---

⁶ Εμπεδοκλής: Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος (493 – 433 π.Χ.).

⁷ Νείκος: Έριδα, αναπαραστάσεις διαίρεσης, διαχωρισμών, διαφορών με την έννοια της διαφωνίας.

⁸ Κατά την Ποταμιάνου ο όρος δεν είναι πολύ επιτυχής, γιατί εκείνη θεωρεί πως παραπέμπει στην έννοια του βιολογικού θανάτου. Προτείνει τον όρο **καταστροφικότητα**.

πλευρές του Εγώ, οι οποίες τίθενται στην υπηρεσία της ζωής. Είναι μια πρωτογενής δύναμη καταστροφής η οποία στοχεύει στην **καταστροφή του Εγώ**⁹.

Εν κατακλείδι: Το Εγώ κυριαρχείται και από πλευρές της ενόρμησης του θανάτου (εκμηδενισμός του εαυτού,ώσεις που διεργάζονται και την προσωπική μας καταστροφή). Αφορούν γενικότερα στην **αυτοκαταστροφή**.

Η ενόρμηση θανάτου (ή καταστροφής) είναι η δύναμη που αντιτίθεται στις ενοποιούσες δυνατότητές μας (αποσύνθεση ενοτήτων) και που σπρώχνει στην ταχύτερη εκφόρτιση versus αναστολή της πράξης. Δρα εναντίον των επενδύσεών μας, κατά των αντικειμενοτρόπων σχέσεων. Αφορά στην αποδόμηση των σχέσεων, την αποσύνδεση των δεσμών : τα πράγματα «κάθονται» , δεν υπάρχουν επενδύσεις.

Η ενόρμηση της καταστροφής μέσω των αποσυνδέσεων στοχεύει στην «αποαντικειμενοποίηση» (desobjectalisation) του αντικειμένου. Στην περίπτωση αυτήν το ψυχικό μόρφωμα (αντικείμενο) χάνει τα ποιοτικά του χαρακτηριστικά και καταπίπτει στη θέση ενός πράγματος (μερικό αντικείμενο) χωρίς νοηματοδοτούσα σημασία για το υποκείμενο. Δεν είναι μόνο η σχέση με το αντικείμενο που είναι στόχος της επίθεσης, αλλά και όλα τα υποκατάστατα του αντικειμένου. Ο A. Green έκανε την υπόθεση ενός **αρνητικού ναρκισσισμού** (narcissisme negatif), ο οποίος, τείνοντας προς το μηδενισμό των διεγέρσεων κτυπά τη διαδικασία αυτή καθεαυτή της ικανότητας για δημιουργία αντικειμένου (αντικειμενοποίηση). Ο Βίον είχε υπογραμμίσει την ειδική σημασία του διλήμματος του υποκειμένου στη σχέση του με το αντικείμενο: να **ξεφύγει** ή να **επεξεργαστεί**. Σε καταστάσεις σύγκρουσης με το αντικείμενο το υποκείμενο μπορεί να επιλέγει την αποφυγή της επεξεργασίας των προβλημάτων μέσω μιας **σιωπής** η δεν μένει μόνο στο επίπεδο του λόγου αλλά προεκτείνεται και ως εσωτερική σιωπή-αποεπένδυση (αίσθηση κενού). Εδώ πρόκειται για βίωμα αναπαραστατικού κενού, ενδεικτικό της αποσυνδετικής δράσης που διατρέχει τον ψυχισμό. Συχνά το υποκείμενο που «ξεφεύγει» μπορεί να χρησιμοποιεί τον **ύπνο** ως επιπρόσθετο μηχανισμό αποφυγής της δυσφορικής κατάστασης (σύγκρουση) που αισθάνεται. Στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για κατάσταση χειμερίας νάρκης, ύστατο ναρκισσιστικό καταφύγιο, που καταδεικνύει την πρόσκαιρη απόσυρση από την αναπαράσταση του αντικειμένου και της σχέσης του μ'αυτό. Είναι ένας βαθύς ύπνος χωρίς όνειρα, χωρίς δείγμα ζωής που μοιάζει μ'έναν προσωρινό θάνατο.

Κατά την ψυχαναλυτική διαδικασία τη βλέπουμε κυρίως από παρατηρήσεις στις δυσκολίες ή αποτυχίες θεραπειών (αρνητική θεραπευτική αντίδραση του

---

⁹ Κατά τον Freud το Εγώ για να ξεφύγει από αυτήν την απειλή προβάλλει την ενόρμηση του θανάτου προς τα έξω έτσι ώστε να θεωρεί τον εσωτερικό κίνδυνο σαν να προέρχεται από το εξωτερικό αντικείμενο.

αναλυόμενου). Επίσης τη βλέπουμε στο μαζοχισμό αλλά και στο ασυνείδητο αίσθημα ενοχής ή στην –κατά Freud-**ασυνείδητη ανάγκη τιμωρίας**. Η ενόρμηση θανάτου βρίσκει το χώρο της στους **μηχανισμούς αποτυχίας** στη ζωή μας. Επίσης στον **εξαναγκασμό** εκείνων των **επαναλήψεων** (ψυχαναγκασμός της επανάληψης) από τις οποίες το υποκείμενο δεν αντλεί ικανοποίηση (πέραν της αρχής της ευχαρίστησης), χωρίς-εν τέλει- να καταφέρνει να μετριάξει τις διεγέρσεις μέσα από την επαναληπτικότητα (αναπαραγωγή πανομοιότυπων δυσμενών συμπεριφορικών patterns). Πρόκειται για βίαιες αναγκαστικές επαναλήψεις, «θυσίες» των δυνατοτήτων του εαυτού μας κάτω από την πίεση **επαναληπτικών εκφορτίσεων** (π.χ αχαλίνωτη σεξουαλικότητα, εξαρτήσεις πάσης φύσεως από ουσίες ή ιδεολογήματα προς πολιτικές ενορμητικές κινήσεις). Ακόμα «θυσίες» των δυνατοτήτων μου υπό την πίεση **υπερεγωτικών απαιτήσεων**¹⁰ σε ορισμένους **ψυχαναγκασμούς** (αυστηρό και άκαμπτο αυτοεπιθετικό Υπερεγώ). Ομιλούμε για **ενόρμηση του θανάτου** μπρος στις αποδιοργανώσεις των ψυχικών μορφωμάτων όπως τις βλέπουμε σε ορισμένες **οριακές οργανώσεις** ή **ψυχωτικές**, ή όπως τις βλέπουμε στη **σωματοποίηση**¹¹. Γενικότερα η ενόρμηση του θανάτου αφορά σε αποσυνδέσεις, αποεπενδύσεις, **αποδεσμεύσεις από την ευχαρίστηση** (αφανισμός της επιθυμίας), σβήσιμο των διεγέρσεων (μείωση της ψυχικής διέγερσης)¹². Βλέπουμε ακόμα την ενόρμηση θανάτου στη **μελαγχολία** (αυτομομφή κ.λ.π.), στις εν γένει τρώσεις των κινήσεων της σκέψης, στον **«ακρωτηριασμό» των ψυχικών αμυνών** μέσω της αρνητικής αμυντικής τριάδας: διχοτόμηση –διάψευση- αποκλεισμός (διάκλειση)¹³.

---

¹⁰ Εδώ το Υπερεγώ καθιστά το Εγώ το αντικείμενο των επιθέσεων του: επιθετική πράξη που επαναλαμβάνεται εναντίον του ίδιου του υποκειμένου.

¹¹ Εκφόρτιση σε όργανα του σώματος ενστικτωδών διεγέρσεων με αποτέλεσμα τη βλάβη των οργάνων.

¹² Ο Freud «τράβηξε» τα πράγματα ως τις τελευταίες τους συνέπειες αναφερόμενος σε τάσεις που πάνε πολύ πιο πέρα από το νεύκος (διαφωνία) του Εμπεδοκλή: τάσεις που μπορούν να μειώσουν την ψυχική διέγερση και μάλιστα μπορούν να τείνουν στην ακύρωσή της. Το σβήσιμο των διεγέρσεων είναι θεωρητικές προσθήκες τις οποίες ο Freud τις εμπνεύστηκε από αλλού.

¹³ **Διχοτόμηση του Εγώ (Freud)**: Στις ψυχώσεις. Συνύπαρξη στο Εγώ δύο ψυχικών θέσεων. Η μία λαμβάνει υπόψη της την πραγματικότητα. Η άλλη την διαψεύδει με αποτέλεσμα την προστασία του Εγώ έναντι μιας πραγματικότητας η οποία αντιτίθεται σε μια ενορμητική ανάγκη (πραγματικότητα που ματαιώνει την ενορμητική ικανοποίηση)

Οι M. Aisenstein και C.Smadja όπως αναφέρονται στον Μπόμπο (2002) αναφέρουν την ενόρμηση του θανάτου ως ένα ψυχικό θάνατο ο οποίος υπό τη μορφή μιας ώσης «αποσάρκωσης» κτυπά και σκοτώνει τη σκέψη κατά τη διαδρομή αυτής καθεαυτής της σκέψης.

Ο Freud υποστηρίζει ότι οι ενορμήσεις του θανάτου – σε αντιδιαστολή με τις ενορμήσεις της ζωής – είναι **βουβές: δύναμη που δουλεύει σιωπηλά** μέσα μας. Η δράση της γίνεται αντιληπτή μέσω των αποεπενδύσεων, μέσω του έργου του αρνητικού και της παρουσίας των ψυχικών ελλειμμάτων.

Εκείνοι που δεν δέχονται τις ενορμήσεις θανάτου (κυρίως οι αγγλοσάξονες) αποδίδουν την καταστροφικότητα σε μια δευτερογενή αντίδραση στη ματαιώση. Με άλλα λόγια **δεν τη θεωρούν ενστικτώδη**. Αντίθετα ο Freud τοποθετεί την καταστροφικότητα πρωτογενώς (είτε με τη στέρηση είτε όχι, θα σου επιτεθώ)¹⁴.

Μας διαβεβαιώνει επίσης ο Freud, σε όλα τα κείμενα του, ότι ο έρωσ (φιλότης) και το νείκος (έρις, ενόρμηση θανάτου) όσο υπάρχει ζωή βρίσκονται πάντα σε διαπλοκή : πρόκειται για τις ενορμητικές μείξεις (μείξη των δύο ενορμήσεων) οι οποίες παίζουν

Διχοτόμηση του αντικειμένου (Klein): Πρωτόγονος αμυντικός μηχανισμός (σχιζοπαρanoiιδής θέση). Το στήθος – αντικείμενο διχοτομείται σε καλό – ικανοποιούν- και κακό – ματαιωτικό. Εξυπακούεται η επίθεση στο κακό αντικείμενο.

Διάψευση (Freud): Άρνηση του υποκειμένου να αναγνωρίσει την πραγματικότητα μιας τραυματικής για το Εγώ αντίληψης (π.χ διάψευση του θανάτου προσφιλούς προσώπου και προσμονή «επιστροφής» του)

Αποκλεισμός (Freud) : Πρόκειται για άμυνα στην οποία το Εγώ αποκλείει την αβάσταχτη αναπαράσταση (π.χ δεν μπαίνει στη συμβολική τάξη των πραγμάτων ο ευνουχισμός, δηλ. η απαγόρευση ο πατρικός νόμος). Εδώ το Εγώ συμπεριφέρεται ως εάν η αναπαράσταση ποτέ να μην το αφορούσε. Ο Freud θεωρεί τον πρωτόγονο μηχανισμό του αποκλεισμού ως αμυντικό μηχανισμό στην ψύχωση στο μέτρο που αφορά στον χωρισμό και το πέταγμα προς τα έξω της αβάσταχτης αντίληψης (η αβάσταχτη αντίληψη δεν εγγράφεται στο ασυνείδητο εν είδη μνημονικού ίχνους με αποτέλεσμα αποεπένδυση από την πραγματικότητα. Η αποεπένδυση από την πραγματικότητα απώλεια της πραγματικότητας.).

¹⁴ A. Green: έχει μια άλλη διατύπωση της έννοιας της ενόρμησης του θανάτου: την ονομάζει **αρνητικό ναρκισσισμό**. Ενώ η λιβιδινική ενέργεια επενδύεται είτε στο Εγώ είτε στο αντικείμενο και υπάρχει ένα διαρκές πήγαινε – έλα, στην περίπτωση του αρνητικού ναρκισσισμού ο Green μας λέει ότι η λιβιδινική ενέργεια δεν πάει ούτε στον εαυτό ούτε στο αντικείμενο. Υπάρχει αποεπένδυση εαυτού και αντικειμένου, είναι σαν η λιβιδινική ενέργεια να πηγαίνει στο κενό: **επένδυση του τίποτα**.

ένα ρόλο οργανωτή μέσα στο ψυχισμό¹⁵: Όσο υπάρχει η ζωή ποτέ δεν βλέπουμε αυτές τις δύο ενορμήσεις αμιγώς, αφού βρίσκονται σε συνεχή **αλληλοδιαπλοκή** (σύνδεση) δημιουργώντας ένα πεδίο. Όσο υπάρχει ζωή, ο «έρως» δηατηρεί υπο την αιγίδα του τον «θάνατο». Η αντιθετική δράση των δύο ενορμήσεων έχει ως αποτέλεσμα την άλλοτε άλλου βαθμού μείξη τους σε σχέση με τα αντικείμενα.

Την **ενόρμηση θανάτου** η οποία **δρα σιωπηλά**, τη βλέπουμε μόνο a posteriori, εκ του αποτελέσματος: όταν ο άλλος οδηγείται στην καταστροφή (**αυτοκαταστροφή**), τότε λέμε ότι η επιθετική ενόρμηση οδεύει ανεξέλεγκτη και μόνη της (δεν μειγνύεται με την ενόρμηση της ζωής).

Στις νευρωτικές καταστάσεις η διαπλοκή των ενορμήσεων γίνεται σε ικανοποιητικό βαθμό. Αυτό επιτρέπει στη λιβιδώ να συνδέεται με τα αντικείμενά της, να αποσυνδέεται από αυτά (χάρης στην ενόρμηση του θανάτου) και να επανασυνδέεται με τα αντικείμενα ή υποκατάστατά τους στα διάφορα συστήματα του ψυχικού οργάνου. Αυτή η σχετική **ελευθερία της λιβιδούς** να κινείται προς συνδέσεις, αποσυνδέσεις και επανασυνδέσεις, χαρακτηρίζει την ενορμητική δυναμική του ψυχικού οργάνου.

Αντίθετα, στις μη νευρωτικές οργανώσεις και γενικότερα τις οριακές έχουμε χαμηλό βαθμό μείξης των δύο ενορμήσεων με αποτέλεσμα δυσμενείς συνέπειες (βαθεία τροποποίηση της σεξουαλικότητας).

Ο B. Rosenberg θεωρεί καθοριστικό παράγοντα για τη μείξη των ενορμήσεων τη διπλή λειτουργία της μητέρας η οποία κινητοποιεί τις επενδύσεις και συγχρόνως τις περιορίζει.

Ο Freud διέκρινε δύο κατευθύνσεις της ενόρμησης του θανάτου: α) προς το εσωτερικό πεδίο (αυτοκαταστροφή) και β) προς το εξωτερικό πεδίο (ετεροκαταστροφή) ή επιθετικότητα.

Εν κατακλείδι: Όταν η ενόρμηση του θανάτου στρέφεται (προβάλλεται) προς τα έξω τότε μιλάμε για επιθετική ενόρμηση, άλλως ειπείν για βία η οποία οδηγεί στην

---

¹⁵ Αυτό που συμβαίνει στη φύση π.χ $H_2+O = H_2O$ (νερό), συμβαίνει και στα ψυχικά φαινόμενα : από προσμίξεις ενορμήσεων προκύπτουν καινούρια μορφώματα.

καταστροφή του αντικειμένου¹⁶. Επιθετική ενόρμηση (βία): πρόκειται για την ενόρμηση του θανάτου στραμμένη προς τα έξω. Ο σκοπός της επιθετικής ενόρμησης είναι η καταστροφή του αντικειμένου.

Ο Freud πρεσβεύει ότι μόνο εν μέρει το άτομο κατορθώνει να κατευθύνει την καταστροφικότητα του εκτός εαυτού. Το κατάλοιπο που μένει μέσα μας δρα εναντίον των συνδέσεων μας. Με αυτήν την έννοια η κατεύθυνση της καταστροφικότητας προς τα έξω έχει ως ευεργετικό αποτέλεσμα την ανακούφιση του υποκειμένου από τις διαταρακτικές εσωτερικές εντάσεις. Επειδή οι ενόρμησης του θανάτου ενεργούν σιωπηλά, δεν τις αναγνωρίζουμε παρά μόνο όταν ενεργούν προς τα έξω. Προς τα έξω (ενάντια στον κόσμο και τα άλλα έμβια όντα) τα αποτελέσματα των ενόρμησης του θανάτου είναι προσιτά, έκδηλα. Η παρουσία της καταστροφικότητας γίνεται φανερή στις **σαδομαζοχιστικές καταστάσεις**, αλλά ακόμα περισσότερο στις περιπτώσεις **αυτοκτονίας**, στις **ψυχώσεις**, στις **διαστροφές**, στις **ψυχοσωματικές καταστάσεις** κ.λ.π.

---

¹⁶ Το διωκτικό αντικείμενο (αυστηρός γονιός) κατά την M. Klein προέρχεται από την προβολή της ενόρμησης θανάτου προς τα έξω. Η M. Klein ταυτίζει την ενόρμηση θανάτου με τις επιθετικές μας εκφράσεις προς τον άλλον.

4. Η ΔΙΑΠΛΟΚΗ ΤΩΝ ΕΝΟΡΜΗΣΕΩΝ ΖΩΗΣ ΘΑΝΑΤΟΥ: ο πρωτογενής ή ερωγόνος μαζοχισμός.

Ονομάζουμε πρωτογενή ή ερωγόνο μαζοχισμό (δεύτερη θεωρία του Freud, 1924) την πρώτη διαπλοκή, εσωτερικά, της ενόρμησης του θανάτου με την ενόρμηση της ζωής. Αυτό σημαίνει ότι η **καταστροφική ενέργεια** (ενόρμηση του θανάτου, άλλως ειπείν οι εντάσεις) δένεται με τη λιβιδινική ενέργεια (ενόρμηση ζωής, δηλαδή την ευχαρίστηση) ώστε να ερωτικοποιείται το κύμα της αυξανόμενης έντασης (της οδύνης). Προκύπτει τότε η σεξουαλικοποίηση (ερωτικοποίηση)¹⁷ της δυσσάρεσκειας (του πόνου, της οδύνης).

Ερωγόνος Μαζοχισμός : Είναι η **διαπλοκή του ευχάριστου με το δυσάρεστο**. Το υποκείμενο μπορεί πια να κρατήσει μέσα του και δυσάρεστες ώσεις (εντάσεις) αφού έχουν δεθεί με το ευχάριστο (ευχαρίστηση από τον πόνο).

Πρόκειται για την εισαγωγή της **δυνατότητας του ψυχικού οργάνου να αντέχει τις εντάσεις-ακόμα και τον πόνο- αντί να τις εκφορτίζει** (εκφόρτιση σημαίνει αυτοκαταστροφή ως έκφραση της ενόρμησης του θανάτου). Έτσι το ενορμητικό «ξέσπασμα» μπορεί να **αναβάλλεται** χρονικά μέσω του ερωγόνου μαζοχισμού. Ο ψυχισμός αποκτά την ικανότητα να κρατάει μέσα του-εσωτερική ικανότητα- επίπονες διεγέρσεις¹⁸(ευχαρίστηση από τον πόνο). Η διαπλοκή των δύο ενορμητικών τάσεων ανακόπτει τις εξαντλητικές εκφορτίσεις μέσω της διάστασης της αντοχής δηλαδή του «**υφίστασθαι**». Ανοίγεται έτσι η δυνατότητα της **ψευδαισθητικής ικανοποίησης** της επιθυμίας¹⁹.

Πρωτογενής μαζοχισμός: «Ο φύλακας της ζωής» : Πρόκειται για ένα πρωτογενή πυρήνα του Εγώ, μια θεμελίωση του ψυχισμού, ένα εσωτερικό οργανωτικό πόλο

---

¹⁷ Από τη στιγμή που μιλάμε για λιβιδινοποίηση αυτό βάζει στο παιχνίδι το αντικείμενο. Το αντικείμενο επενδύεται, ερωτικοποιείται. Διαφορετικά δε νοείται η έννοια της λιβιδινικής επένδυσης. Η ενορμητική διαπλοκή επισυμβαίνει με τη διαμεσολάβηση του αντικειμένου χωρίς την οποία θα ήταν αδύνατη. Η έλλειψη αντικειμενοτρόπου επένδυσης οδηγεί στην εκφόρτιση των εντάσεων (v.s.συγκράτηση).

¹⁸ Στις οριακές οργανώσεις χωλαίνει ο πρωτογενής μαζοχισμός: οι εντάσεις εκφορτίζονται.

¹⁹ Δυνατότητα του Εγώ να ικανοποιεί επιθυμίες εσωτερικά, συμβολικά, φαντασιακά (π.χ μέσω του ονείρου), σε αντιδιαστολή με την άμεση επί του πραγματικού ικανοποίηση.

Συνιστά την **προστασία του ανθρώπου από την αυτοκαταστροφή στην οποία στοχεύει η ενόρμηση θανάτου.**

Όταν το υποκείμενο στρέφει προς τα έξω τον πρωτογενή ή ερωγόνο μαζοχισμό (λιβιδινοποίηση του πόνου μέσα μου) τον τότε έχουμε τον **σαδισμό**. Ο σαδισμός είναι προβεβλημένος μαζοχισμός.

Ο όρος σαδισμός οφείλεται στον Krafft – Ebbing ο οποίος μελέτησε τα διαστροφικά κείμενα του **Μαρκήσιου de Sade**.

Στον σαδισμό το υποκείμενο παίρνει **ευχαρίστηση** από την καταστροφή του αντικειμένου. Υπάρχει δηλαδή λιβιδινική επένδυση σε αυτό που κάνει , υπάρχει **λιβιδινική ικανοποίηση**, Δεν του είναι αδιάφορο το αντικείμενο²⁰. Ο σαδισμός, σε αντιδιαστολή με την καταστροφικότητα (τυφλή βία) είναι αντικειμενοτρόπος. Η σαδική τάση σπρώχνει το υποκείμενο να κυριεύσει το σεξουαλικό αντικείμενο και να κυριαρχήσει σε αυτό ώστε να συντελείται η σεξουαλική πράξη (καταστροφή του αντικειμένου, **ανάλωσή του μέσα από τη γενετήσια επιθετικότητα**) με σκοπό την αναπαραγωγή (προεξάρχων σκοπός στο οιδιπόδειο στάδιο).

Ο Freud υποστηρίζει ότι η **λέξη** είναι ένα στοιχείο επιθετικής ενέργειας στο μέτρο που ιδιοποιείται το πράγμα (περιορισμός του πράγματος μέσω της αφομοίωσης του με τη λέξη). Πρόκειται για τη λεκτική μαγεία. Η μαγική λειτουργία είναι πρωτότυπο της επιθετικότητας. Επίσης η λέξη είναι μια μεσολαβούσα δύναμη στο περιβάλλον.

Ο σαδισμός μέσω του αμυντικού μηχανισμού της **στροφής κατά (εναντίον) εαυτού** γίνεται μαζοχισμός: παίρνω δηλαδή ευχαρίστηση από τη στροφή της επιθετικότητας εναντίον μου. Πρόκειται εδώ για τον δευτερογενή μαζοχισμό ή απλά μαζοχισμό²¹. Αφορά στην (επι)στροφή, στην παλινδρόμηση της επιθετικότητας στο Εγώ (αυτοεπιθετικότητα).

Ο αμυντικός μηχανισμός της **στροφής εναντίον εαυτού** είναι αρχαϊκός. Μέσω αυτού του μηχανισμού αντιστρέφω τόσο τον σκοπό, όσο και το αντικείμενο της ενόρμησης. Εδώ το υποκείμενο παίρνει τη θέση του αντικειμένου : Το υποκείμενο ευχαριστείται μαζοχιστικά μέσα από την ταύτιση του με το αντικείμενο που υποφέρει. Ταυτίζομαι με αυτόν που βασανίζω , μπαίνω στη θέση του και βασανίζοντας εκείνον, νιώθω ότι βασανίζω τον εαυτό μου (αυτομομφή).. Έχουμε εδώ το προεξάρχων

---

²⁰ Η οιδιπόδεια φάση (εδώ έχουμε το σαδισμό) μετριάζει την καταστροφική οργή μέσω της ευσπλαχνίας, του οίκτου για το αντικείμενο (τον αντίζηλο), οπότε το υποκείμενο νοιάζεται για αυτό και μπορεί να συμπάσχει μαζί του και να επανορθώνει.

²¹ Η απαρχή του μαζοχισμού επισυμβαίνει μέσω του πρωτογενούς μαζοχισμού. Ο μαζοχισμός προηγείται του σαδισμού.

σύμπτωμα στη **μελαγχολία** όπου επισυμβαίνει στροφή εναντίον εαυτού εχθρικών – καταστροφικών ενορμήσεων που προορίζονται για πρόσωπα από τα οποία ο πάσχων εξαρτάται πραγματικά ή συναισθηματικά: από την ενεργητικότητα (σαδισμό) περνάω στην παθητικότητα (μαζοχισμό) μέσω της στροφής εναντίον εαυτού. Πρόκειται για ένα αμυντικό μηχανισμό εναντίον των ασυνείδητων συναισθημάτων ενοχής : συναισθήματα ενοχής και η επανόρθωση μέσω της τιμωρίας από τον πόνο. Εδώ χωράει και η κατανόηση της (αμυντικής) αρνητικής θεραπευτικής αντίδρασης (Freud) : νοιώθω ενοχή όταν και επειδή είμαι καλά. Η βελτίωση στη θεραπεία ακολουθείται από μια μεθύτερη επιδείνωση.

Στο δευτερογενή μαζοχισμό (ευχαρίστηση από τον πόνο), όπως και στον σαδισμό, υπάρχει το αντικείμενο στο οποίο επιτίθεμαι: ο μαζοχισμός-όπως και ο σαδισμός-είναι αντικειμενοτρόπος.

Η ονομασία του όρου οφείλεται στον αυστριακό συγγραφέα Leopold von Sacher – Masoch ο οποίος περιέγραψε σεξουαλικές διαστροφές με ηδονή από τον πόνο στο βιβλίο του «La venus a la fourture» («Η Αφροδίτη με τη γούνα»).

Ο μαζοχισμός έχει το ρόλο του **φύλακα της ζωής** στο μέτρο κατά το οποίο μέσα από την **ερωτικοποίηση του πόνου** (ηδονή προερχόμενη από αυτόν) γίνεται ανεκτή η επιβίωση μου στις πιο ακραίες εξωτερικές συνθήκες. Η ευχαρίστηση στον πόνο ανατρέπει την **αρχή της ευχαρίστησης** η οποία, αν δεν ανατρεπόταν, θα οδηγούσε το υποκείμενο σε μια κατάσταση **νιρβάνα**²² (μηδενισμός των διεγέρσεων, ενορμητικό «σβήσιμο», ενόρμηση του θανάτου. Εδώ ο μαζοχισμός εμφανίζεται ως προστασία κατά της αυτοκαταστροφής. Αφορά στο ενορμητικό ξύπνημα μέσα από τη διέγερση του πόνου εκεί που οι ενορμήσεις πάνε να σιγήσουν (αρνητικοποίηση των ενορμήσεων).

Σε τέτοιες περιπτώσεις **ενορμητικά κατεσταλμένων** ασθενών οι σαδομαζοχιστικές ερωτικές σχέσεις (π.χ σύζυγος βασανιστής) έστω και αν είναι παθολογικές ως διαστροφικές , είναι εντούτοις καλύτερες από το ενορμητικό τίποτα στο μέτρο κατά το οποίο ξυπνούν τις ενορμήσεις : **πονάω άρα υπάρχω...**). Οι σχέσεις αυτές (δέσιμο ερωτισμού και καταστροφικότητας) μπορεί να είναι καλύτερες από τις εκφράσεις μιας μη μετριαζόμενης λιβιδούς («βεντούζωμα» στο αντικείμενο ή τις ωμές εκφράσεις της καταστροφικότητας (μη μετριαζόμενη ενστικτώδης βία)..

---

²² Ορολογία από το θρήσκευμα του Βουδισμού η οποία εκφράζει τον έσχατο σκοπό των βουδιστών, δηλ. την απάλειψη όλων των επιθυμιών και την είσοδο σε μια κατάσταση παθητικής μακαριότητας. Εδώ χρησιμοποιείται ως μεταφορά της κατάστασης εκείνης στην οποία το υποκείμενο σβήνει κάθε του επιθυμία και πολύ περισσότερο αδρανοποιεί κάθε διέγερση, ώστε να περιέλθει σε κατάσταση ενορμητικού θανάτου και ενορμητικής απενεργοποίησης.

Ο ηθικός μαζοχισμός: πρόκειται για καταστάσεις στις οποίες το Εγώ δεν καταφέρνει να «κρατάει», να τιθασει τις καταστροφικές ενορμήσεις του υποκειμένου, οπότε το Υπερεγώ «ξεσπάει» στο Εγώ και τότε , Εγώ και Υπερεγώ «χέρι – χέρι» επιζητούν τον πόνο, την τιμωρία. Πρόκειται για εκείνον το μαζοχισμό στον οποίο το Υπερεγώ τιμωρεί και το Εγώ ζητά την τιμωρία (το μικρό παιδί κυριαρχείται από το φόβο να υποστεί από τα πραγματικά του αντικείμενα και από το Υπερεγώ επιθέσεις απίστευτης βίας). Στον ηθικό μαζοχισμό το Υπερεγώ καθιστά το Εγώ αντικείμενο των επιθέσεων του. Είναι τα **ασυνείδητα συμπλέγματα ενοχών** τα οποία ενεργοποιούν τον ηθικό μαζοχισμό.

Μιλάμε για **ασυνείδητο συναίσθημα ενοχής** όταν κάποιος υποφέρει από παρορμήσεις και απαγορεύσεις και συμπεριφέρεται σαν να είναι κυριευμένος από ένα αίσθημα ενοχικότητας το οποίο δεν μπορεί να συνδέσει με κάτι, με κάποιο λόγο. Μέσω της ανάλυσης των ονείρων ο ασθενής μπορεί να φθάσει στην αναγνώριση της ενοχής και της αιτίας της.

Η ενοχικότητα αυτή έχει αμυντικό χαρακτήρα :

-Κατά των παθητικών λιβιδινικών μου επιθυμιών.

Στοματικές : αγωνία καταβρόχθισης από τον πατέρα. Πρόκειται για άμυνα κατά της επιθυμίας μου να «φάω ξύλο» από τον πατέρα²³(επιθυμία μου να φάω ξύλο και η προσήκουσα(ενοχική) αγωνία εξαιτίας αυτής της παθητικής επιθυμίας).

Πρωκτικές: μαζοχιστικές φαντασίες ευνουχισμού (επιθυμία ευνουχισμού και η προσήκουσα ενοχική αγωνία εξαιτίας αυτής της επιθυμίας).

Γενετήσιες (οιδιπόδειες): καταστάσεις χαρακτηριστικές της **θηλυκότητας** (επιθυμία να είμαι βιασμένος – η και η προσήκουσα αγωνία εξαιτίας αυτής της επιθυμίας).

-Κατά των επιθετικών φαντασιών που έχω εναντίον των αντικειμένων: έχω την εντύπωση ότι οι δικές μου επιθετικές ενορμήσεις προξένησαν κακό στο αγαπώμενο αντικείμενο. Προκύπτει ενοχικότητα συνοδευόμενη από επιθυμίες επανόρθωσης του κακού.

---

²³ Ο Freud τοποθετεί τον πατέρα ως αντικείμενο της μαζοχιστικής επιθυμίας. Είχε δυσκολία να σκεφτεί την πρόιμη μαζοχιστική σχέση του παιδιού με τη μητέρα.

Τόσο ο Freud όσο και η Klein συνδέουν τα συναισθήματα ενοχής με την **αμφιθυμία**²⁴. Ενώ κατά τον Freud η αμφιθυμία εμφανίζεται στο οιδιπόδειο στάδιο (αγάπη και μίσος-επιθυμία θανάτου προς το γονέα του ίδιου φύλου (θετικό οιδιπόδειο), κατά την Klein η αμφιθυμία υπάρχει από το δεύτερο εξάμηνο της ζωής στη σχέση του μωρού με τη μητέρα : πρόκειται για την καταθλιπτική θέση. Εδώ το αντικείμενο δεν είναι μερικό (διχοτομημένο σε καλό – μαμά που δίνει και σε κακό – μαμά που στερεί) , αλλά γίνεται ένα όλον (ολοποίηση του αντικειμένου). Το παιδί κατανοεί ότι η μαμά στην οποία επιτίθετο στη σχιζοπαρanoiδική θέση (επειδή το στερούσε) είναι αυτή η ίδια που το ταΐζει (μαμά ταυτόχρονα και «καλή» και «κακιά», δύο σε ένα.). Κατανοεί ότι η επίθεση ήταν εναντίον του «καλού» αντικειμένου. Αισθάνεται τότε κατάθλιψη και **επιθυμεί να επανορθώσει** οπότε αυξάνεται η έννοια, το ενδιαφέρον για το αντικείμενο και μαζί η υπευθυνότητα: ηθική πάλη, μάχη ανάμεσα στην αγάπη και το μίσος.

Εν κατακλείδι: Ο Freud συνδέει την ενοχικότητα με το αυστηρό Υπερεγώ ²⁵ , ενώ η Klein τη συνδέει με τη βλάβη που το υποκείμενο αισθάνεται ότι προξενεί στα εσωτερικευμένα αντικείμενα.

Ο γυναικείος μαζοχισμός : Ο Freud με αυτόν τον όρο αναφέρεται στην «έκφραση της γυναικείας ουσίας», αλλά ο γυναικείος μαζοχισμός είναι μια δυνατότητα για κάθε άνθρωπο ανεξαρτήτως φύλου. Ο Freud περιγράφει περιπτώσεις ανδρικών φαντασιών οι οποίες τους τοποθετούν σε θέσεις χαρακτηριστικές της θηλυκότητας (θεωρία περί αμφισεξουαλικότητας).

Τεχνική. Ένας προβληματισμός: ο **μαζοχισμός του αναλυτή.** Πόσο ο αναλυτής μπορεί να δουλεύει με τα “**acting out**” του αναλυόμενου, με άλλα λόγια πόσο (ως πότε) τα αντέχει , και πότε βάζει όρια;

Κλινικό παράδειγμα: αναλυόμενος που τηλεφωνεί διαρκώς για να επιβεβαιώσει την ώρα της θεραπευτικής συνεδρίας. Ο μαζοχισμός του αναλυτή μπορεί να τον κάνει να μπαίνει στο παιχνίδι της

---

²⁴ Αμφιθυμία : ταυτόχρονη παρουσία, στη σχέση με το αντικείμενο αντίθετων τάσεων και συναισθημάτων (κυρίως αγάπης και μίσους).

²⁵ Ο σαδομαζοχισμός ως δίπολο έχει δύο μορφές: ενεργητική και παθητική μορφή της ίδιας ευχαρίστησης (ευχαρίστηση από τον πόνο που προξενώ – ευχαρίστηση από τον πόνο που υφίσταμαι). Αυτές οι δύο μορφές αντιθέτων συνυπάρχουν πάντα στο ίδιο άτομο. Ο σαδομαζοχισμός εδραιώνεται στην πρωκτική φάση. Και στις δύο πρωκτικές φάσεις (πρώτη και δεύτερη) υπάρχει ομοιότητα στην αυστηρότητα του Υπερεγώ.

διαστροφής μαζί με τον ασθενή : ο μεν ασθενής να ρωτά, ο δε αναλυτής να απαντά (ή να ερμηνεύει): « είναι σαν να λέτε ότι οι αναλυτικές συνεδρίες δεν χωράνε στη ζωή σας , όπως μου λέγατε ότι η μαμά δεν χωρούσε στο νοικοκύρεμα του δωματίου σας». Όταν στα acting out του ασθενή δεν περνά η ερμηνεία , τότε βάζουμε **όρια «πράξης»** : «Αν με ξαναρωτήσετε τι ώρα είναι η συνεδρία, δεν θα σας απαντήσω ξανά».

Συμπερασματικά: Ο σαδισμός προκύπτει από την ένωση της ενόρμησης της ωμότητας με τη σεξουαλική ενόρμηση, ένωση η οποία στοχεύει στο αντικείμενο. Αφορά στη λιβιδινική επένδυση (παίρνω ευχαρίστηση) από τον πόνο που προξενώ στο αντικείμενο. Εδώ η ευχαρίστηση δε συνδέεται με την **εκφόρτιση** της επιθετικότητας αλλά με την ευχαρίστηση της επιβολής του πόνου, μέσα από το «υποφέρειν» και την ταπείνωση των άλλων.

Είναι μέσω αυτής της οπτικής που μπορούμε να κατανοήσουμε τη μεγαλύτερη βαναυσότητα του ανθρώπου συγκρίνοντάς την με αυτή των ζώων: ο άνθρωπος μπορεί να ευχαριστείται βασανίζοντας. Αυτή η ευχαρίστηση συνιστά το σημαντικότερο κίνητρο για να συνεχίζει να καταστρέφει.

Ο σαδισμός προϋποθέτει μια οιδιπόδεια οργάνωση. Αφορά στην επίθεση ενάντια σε ένα **γενετήσιο αντικείμενο** (αμφιθυμικό αντικείμενο-αντίζηλος που συγκροτείται κατά το οιδιπόδειο στάδιο). Αντίθετα, η ενστικτώδης βία ²⁶(προοιδιπόδεια οργάνωση) δεν έχει να κάνει με την επιθετικότητα, τον σαδισμό, το μίσος τα οποία στοχεύουν στο αντικείμενο (σεξουαλικοποίηση του αντικειμένου).

Συμπερασματικά: Ο σκοπός της μείξης (διαπλοκής) των ενορμήσεων είναι η λιβιδινική ενόρμηση να μετριάξει την ενόρμηση του θανάτου (οργανωτικός σκοπός).

---

²⁶ Οι πρώτες επιθέσεις του παιδιού κατά την προοιδιπόδεια βία σχετίζονται με την αυτοσυντήρηση (ναρκισσιστική, υπαρξιακή διάσταση) και δεν σκοπεύουν στην πρόκληση πόνου.

5. Η ΑΠΟΜΕΙΞΗ ΤΩΝ ΕΝΟΡΜΗΣΕΩΝ

Η απόμειξη των δύο ενορμήσεων είναι η αιτία πάσης φύσεως παθολογικών εικόνων και συνεπειών:

Α) Περιπτώσεις στις οποίες η λιβιδινική ενόρμηση «πηγαίνει» μόνη της : έχουμε τότε μια ακινησία μια καταστροφή στο πεδίο του έρωτα. Το υποκείμενο επενδύει το αντικείμενο τόσο μαζικά, ώστε δυσκολεύεται να διαφοροποιηθεί από αυτό: «κολλάει» σαν «βεντούζα» στο αντικείμενο και δεν «ξεκολλάει. Πρόκειται για μη μετριαζόμενη, αχαλίνωτη λιβιδώ (εκφράσεις της λιβιδούς μαζικές, κολλώδεις): το υποκείμενο ζει μια διέγερση αφόρητα έντονη. Εδώ είναι αναγκαία πρόταξη η δράση ενός **αρνητικού**, δηλαδή της ενόρμησης του θανάτου²⁷(μείξη , διαπλοκή) η οποία αποσυνδέοντας θα επιτρέψει μια υποφερτή απόσταση ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο: προκύπτει τότε η ανάβλυση και επεξεργασία της επιθυμίας μέσω της **απόστασης**.

Η ενόρμηση θανάτου αποσυνδέει, εισάγει την **απόσταση** η οποία είναι θεμελιακός όρος για την ύπαρξη ψυχικής εργασίας. Πρόκειται για την εγκατάσταση της απόστασης ανάμεσα στο Εγώ και το αντικείμενο (διαχωρισμοί, διαφοροποιήσεις του μέσα – έξω). Ούτε τις ψυχικές μας δομές ούτε το αντικείμενο μας μπορούμε να δούμε έξω από τη διαφοροποίηση (ασθενής ψυχωσικός, όταν ρωτήθηκε από το θεραπευτή του να πει πώς φαντάζεται το εσωτερικό ενός σπιτιού που θαυμάζει , το περιέγραψε ως ένα ενιαίο χώρο άνευ χωρισμάτων). Ήδη ο Πλάτων το ήξερε αυτό , όταν έγραφε, ότι, αν όλα ήταν ενωμένα και δεν υπήρχε διαχωρισμός τότε θα επαληθευόταν το αρχικό χάος: «Όλα τα πράγματα μαζί και ανάμεικτα», όπως έλεγε ο Αναξαγόρας.

Συμπερασματικά, η σεξουαλικότητα, οργανωτικό στοιχείο της ζωής του ανθρώπου μπορεί να γίνει στοιχείο αποδιοργάνωσης (κόλλημα στο υποκείμενο), όταν η ψυχική εργασία της μετατροπής των διεγέρσεων (διαπλοκή των ενορμήσεων) απουσιάζει. Η καλύτερη διαπλοκή των ενορμήσεων έχει ως αποτέλεσμα αφενός την καλύτερη οριοθέτηση και οργάνωση του Εγώ και αφετέρου τη διαφοροποίηση από το αντικείμενο.

---

²⁷ Εδώ το υποκείμενο πρέπει να υποστηριχτεί ώστε να θυμώσει (καταστροφικότητα-ενόρμηση θανάτου εναντίον του αντικειμένου). Η αρνητικοποίηση του μηχανισμού προβολής της καταστροφικότητας προς το αντικείμενο υπό τη μορφήν αναπαραστάσεων με επιθετικό περιεχόμενο είναι ενδεικτικό στοιχείο της ελλειμματικής διαπλοκής των ενορμήσεων.

Εν τέλει, η ενόρμηση του θανάτου έχει και μη θανατερές εγγραφές στην ψυχική μας ζωή, εφόσον διαχωρίζοντας διαφοροποιεί αλλά και ανακόπτει τη ροή των λιβιδινικών κινήσεων η ορμή των οποίων αν δε μετριαστεί μπορεί να καταστούν παράγοντες αποδιοργάνωσης του Εγώ π.χ πάθος ανεξέλεγκτο. Πρόκειται για την **μεταλλακτική αξία** της μείξης των δυο ενορμήσεων.

Κλινικό παράδειγμα: Γυναίκα 48 ετών, χωρισμένη με υιοθετημένη κόρη. Είναι σε θεραπεία για περίπου λίγο περισσότερο από ένα χρόνο. Συχνότητα συνεδριών, δύο εβδομαδιαίως. Έφτασε «πεθαμένη» όπως μετέδωσε από την οκτάχρονη σχέση – σχέση ιδιόμορφη ομολογουμένως – με κάποιον άντρα πολύ μεγαλύτερο της, εξαιρετικά εύπορο, ο οποίος ασκούσε πάνω της πάσης φύσεως περιορισμούς και απαγορεύσεις (ψυχική κακοποίηση). Επίσης, στο παρελθόν, όταν είχαν κάποια σεξουαλική ζωή, η ασθενής μετέδωσε ότι επιδιόταν σε ακατονόμαστες πράξεις (δεν τις περιέγραψε) οι οποίες λάμβαναν χώρα. Συχνά μιλά για βιασμό, τόσο ψυχικό, όσο και σωματικό. Μιλά για οκτώ «νεκρά» χρόνια στη ζωή της με προεξάρχοντα συναισθήματα το φόβο, την ντροπή και τις ενοχές εφόσον -κατά τα λεγόμενα της – τα πρώτα χρόνια της σχέσης οι σεξουαλικές βλέψεις του συμβίου της (δεν αναφέρει ποτέ το όνομα του) στόχευαν εμμέσως πλην σαφώς και στην κόρη της (τότε η ασθενής δεν το αντιλαμβανόταν). Υποφέρει διερωτώμενη πώς ξέπεσε σε ένα τέτοιο «θάνατο». Αναφέρεται συχνά στην αγωνία της κατά τις ερωτικές σχέσεις, επειδή «κολλάει» στο αντικείμενο. Μόνη της δεν μπορεί να υπάρξει, όπως λέει, χωρίς την παρουσία ενός «δυνατού» άνδρα. Η ασθενής δείχνει να επαναλαμβάνει, ενδεχομένως, ένα τραυματικό βίωμα: η καθήλωση στο τραυματικό συνιστά την ενόρμηση του θανάτου. Πρόκειται για έναν ψυχαναγκασμό της επανάληψης. Επαναλαμβάνει ενδεχομένως ένα τραυματικό δεσμό (βίωμα μη ικανοποίησης), αλλά τελικά και αυτή η **ΛΗΨΙΣ ΕΠΙ** ενός τραυματικού δεσμού (η διατήρηση του τραυματικού δεσμού, η καταφυγή στο τραυματικό) είναι ανταγωνιστική, δηλαδή τελικά ωφελιμότερη, από τον ψυχικό θάνατο(δηλαδή την καταφυγή τίποτα). Έχουμε εδώ μια θανατερή εγγραφή της ενόρμησης του θανάτου. Όμως, είναι καλύτερη η καταφυγή στο τραυματικό-κακοποιό-αντικείμενο παρά το τίποτα (κατάσταση anobjectale .Το τίποτα θα σήμαινε για αυτήν ψυχικό(ενορμητικό) σβήσιμο. Οι έως τώρα ενδείξεις που έχουμε από το κλινικό υλικό δεν συνάδουν ώστε να υποθέταμε και ψυχικές κινήσεις λιβιδινοποίησης (ευχαρίστηση) του πόνου της. Τότε θα μιλούσαμε για μαζοχισμό και τα πράγματα θα ήταν πιο εξελιγμένα (πάντα βέβαια μέσα στην πρωτογονότητά τους).

B) Περιπτώσεις στις οποίες η ενόρμηση καταστροφής «πηγαίνει» μόνη της : Προκύπτουν βίαιες επαναληπτικές πράξεις ή «χτυπώ το ίδιο μου το σώμα» (π.χ ψυχοσωματικό νόσημα). Ο Freud θεωρούσε ότι μόνη της η ενόρμηση θανάτου μπορεί να οδηγήσει ακόμα και στο βιολογικό θάνατο (ωμές εκφράσεις της καταστροφικότητας).

Ο Freud συσχετίζει την **ενόρμηση της ωμότητας** με την ανδρική σεξουαλικότητα : Ο άνδρας έχει μια ροπή να υπερνικά την αντίσταση του σεξουαλικού αντικειμένου ώστε να ικανοποιεί τις επιθυμίες του.

Πρόκειται για μια **μερική ενόρμηση** και αυτό συνεπάγεται τη χρησιμοποίηση του αντικείμενου (μερικό αντικείμενο)²⁸ απλά και μόνον για να ανακουφίζεται το υποκείμενο (χειριστική διαστροφική σχέση με το αντικείμενο). Όταν δρα η **μερική ενόρμηση της ωμότητας** δεν με ενδιαφέρει τι αισθάνεται το αντικείμενο πάνω στο οποίο «ξεσπάω». Δεν το αναγνωρίζω, δεν το λαμβάνω υπόψη μου. Εκείνο που με ενδιαφέρει είναι η αποφόρτιση (άδειασμα): βγάζω (προβάλλω) τις κακές μου διεγέρσεις πάνω στο αντικείμενο και θέλω να το καταστρέψω.

Πρωτογενής προβολή: Εδώ γίνεται λόγος για καταστροφικότητα. Δεν με ενδιαφέρει το αντικείμενο, με ενδιαφέρει μόνο να το «ξεφορτωθώ». Η M.Klein υποστηρίζει ότι η πρόιμη συναισθηματική διάδραση του παιδιού με το περιβάλλον του είναι φορτισμένη με καχυποψία και επιθετικότητα.: η ενστικτώδης βία μαζί με τις σεξουαλικές ενορμήσεις αποτελούν ένα γνήσιο δυναμικό που υπάρχει στο συναισθηματικό εξοπλισμό του κάθε νεογέννητου.

Σε αυτήν την περίπτωση έχουμε να κάνουμε με την **τυφλή βία (πρωτογενής) ή καταστροφικότητα (ενόρμηση καταστροφής)**. Δεν με ενδιαφέρει αν πρόκειται π.χ για τη μάνα μου ή τον πατέρα μου κ.λ.π. αρκεί να «φύγει από πάνω μου το βάρος»: ανακούφιση της έντασης εκφορτιστικά σε ένα επίπεδο (βίαιης) πράξης και συμπεριφοράς.

Εν κατακλείδι, η αρχική κίνηση δεν είναι ο σαδισμός, αλλά η καταστροφικότητα (τυφλή βία)²⁹. Η πρωτογενής βάρβαρη (ενστικτώδης) ενέργεια σε ένα πρώτο χρόνο είναι μη σεξουαλικοποιημένη. Η πρώτη (αρχική) κίνηση είναι αδιάφορη ως προς το αντικείμενο³⁰: δεν λαμβάνει υπόψη της τις ζημιές που θα μπορούσαν να προκληθούν σε αυτόν ο οποίος αποτελεί εξωτερική απειλή (το αντικείμενο δεν αναγνωρίζεται, δεν υπάρχει). Στο ενστικτώδες δυναμικό της πρωτόγονης (πρωτογενούς) βίας προεξάρχει η **ναρκισσιστική άμυνα**³¹ (ναρκισσιστικά προοιδιπόδεια στάδια). Σε ένα δεύτερο χρόνο το αντικείμενο σεξουαλικοποιείται, οπότε προκύπτει το μίσος και

---

²⁸ Μερικό Αντικείμενο : διχοτομημένο και ιδωμένο ως κακό (διωκτικό).

²⁹ Άνευ αντικειμένου (anobjectale).

³⁰ Στη γαλλική γλώσσα η λέξη **anobjectal** αποδίδει με ακρίβεια την έλλειψη εσωτερικευμένου αντικειμένου.

³¹ Το 1915 ο Freud συσχέτισε εναργώς την ωμότητα με τον εγωισμό.

ο σαδισμός (δέσιμο με το αντικείμενο). Η ερωτικοποίηση **μεταλλάσσει** την πρωτογενή εχθρότητα..

Στις προοιδιπόδεις φάσεις της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης μπορώ να **αναλώσω** το αντικείμενο :

α) **Στοματικά..** Είναι το στοματικό στάδιο (ή κανιβαλικό). Ο Karl Abraham το διαιρεί σε δύο: την **πρώτη στοματική φάση** (πρώιμο στοματικό στάδιο), όπου πρωτοκαθεδρία της ευχαρίστησης του θηλασμού (βύζαγμα, πιπίλισμα) και τη **δεύτερη στοματική φάση** (μεθύτερο στοματικό στάδιο κατά το δεύτερο εξάμηνο ζωής), με χαρακτηριστική την οδοντοφυΐα. Έδώ έχουμε πρωτοκαθεδρία της ευχαρίστησης να δαγκώσω και να **ενσωματώσω** το αντικείμενο (να το φάω, να το εξαφανίσω). Οι κανιβαλικές ενορμήσεις του παιδιού ξυπνάνε τις ανάλογες ενορμήσεις της μαμάς. Έδώ γίνεται λόγος για τη στοματική καταστροφικότητα (να ρουφήξω το αντικείμενο, το στήθος) και στοματική απληστία (φθόνος του στήθους). β) **Πρωκτικά:** Στο πρωκτικό στάδιο η σχέση με το αντικείμενο είναι **χειριστική**. Στη διάρκεια του δεύτερου έτους της ζωής η οποία είναι χρονική περίοδος αφιερωμένη στην κυριαρχία (έλεγχο) του αντικειμένου, στο μέτρο κατά το οποίο δρα η **ενόρμηση κατίσχυσης**. Ο Freud μίλησε για την **ενόρμηση κατίσχυσης** η οποία κατευθύνεται προς το εξωτερικό αντικείμενο, Αφορά στην πρωτογενή ωμότητα του παιδιού και αποσκοπεί στην **κυριαρχία του αντικειμένου δια της βίας**. Και αυτή , όπως και η **ενόρμηση της ωμότητας** είναι μερική, επομένως εκφορτιστική: «ξεσπάει» πάνω σε μερικά αντικείμενα. Επειδή σε αυτό το στάδιο η μαμά αρχίζει να **διαφοροποιείται**, το παιδί θέλει να τη χειρίζεται και να την ελέγχει (διαστροφική σχέση μαζί της). Ο Ives Henrick αναφέρθηκε στο **ένστικτο του ελέγχου**. Πρόκειται για μια ενστικτώδη ενόρμηση (ανάγκη ελέγχου του περιβάλλοντος) . Ο Freud μίλησε για την πρωτογενή τάση **κυριαρχίας του εαυτού** (έλεγχος του ίδιου μας του σώματος, έλεγχος των διεγέρσεων, έλεγχος μιας λειτουργίας μας). Η αντιδιαστολή της κυριαρχίας εαυτού σχετίζεται με τη φοβία της παρόρμησης. Πρόκειται για το φόβο (αγωνία) να αναβλύσει η επιθυμία μιας πράξης αυτοκαταστροφικής ή ετεροκαταστροφικής. Η φοβία αυτή εμφανίζεται κυρίως με δύο μορφές : 1) Φοβίες εκπαράθυρωσης («φοβάμαι μήπως επιθυμήσω να πηδήξω από το παράθυρο») 2) Φοβίες του μαχαιριού («φοβάμαι μήπως κάνω κακό στο παιδί μου με ένα μαχαίρι»). Προεξάρχει και στις δύο περιπτώσεις η καταστροφικότητα. Έδώ το άτομο αισθάνεται ανεπαρκώς προστατευμένο από τις ίδιες του τις παρορμήσεις . Για να προστατεύσει τον εαυτό του καταφεύγει σε μέτρα που περιλαμβάνουν ένα τρίτο πρόσωπο – προστάτη (έλλειψη εσωτερικευμένων προστατευτικών γονιών).

Ο K. Abraham διαιρεί το πρωκτικό στάδιο δε δύο φάσεις: **πρώτη πρωκτική φάση** (πριν το μυϊκό έλεγχο των σφιγκτήρων) με απώλεια και καταστροφή κοπράνων («χάνω τα κακά μου». Αυτό το υποκείμενο το βιώνει ως ευνουχισμό) και **δεύτερη πρωκτική φάση**, μετά την κατάκτηση του μυϊκού ελέγχου των σφιγκτήρων. Έδώ το παιδί έχει την ευκαιρία να αποφασίσει :α) αν θα κρατήσει το αντικείμενο (**κόπρανα μερικό αντικείμενο**) για την αυτοερωτική του ικανοποίηση. Σε αυτήν την περίπτωση επιτίθεται-αντιτίθεται στη μαμά και κυριαρχεί επάνω της . Ικανοποιείται αυτοερωτικά τόσο «ματαιόδοξα» επειδή βασανίζει τη μαμά όσο και από τη διέγερση του βλεννογόνου του εντέρου από την κατακράτηση των κοπράνων. Έχουμε εδώ την καθήλωση (προδιάθεση) στην **ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση** β) αν **θα δώσει τα κόπρανα στη μαμά** (στάση αγάπης προς το αντικείμενο, κατά την οποία θυσιάζει το αντικείμενο – κόπρανα στην αγάπη).

Κατά τον Green (ψυχίατρος, διευθυντής του ψυχαναλυτικού ινστιτούτου των Παρισίων. Το έργο του αποτελεί σύνθεση των έργων του Lacan, Winnicott, Bion) οι οριακοί ασθενείς επενδύουν (γεμίζουν) μαζικά το αντικείμενο και μαζικά το αποεπενδύουν γιατί η όποια συναλλαγή με το αντικείμενο βιώνεται ως απειλητική. Είναι σα να χάνουν τα όρια τους (σύγχυση Εγώ – Μη Εγώ) στην εγγύτητα με το αντικείμενο. Επενδύουν στο αντικείμενο αλλά δεν μπορούν να το κρατήσουν.

Ο Α. Green και η Α. Ποταμιάνου (ψυχαναλύτρια, ιδρυτικό μέλος της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας. Διέτελεσε κατά διαστήματα και πρόεδρος της), έχουν αναφερθεί στην έννοια της **πρωτογενούς προωκτικότητας**. Πρόκειται για ένα πρώιμο αμυντικό μηχανισμό. Όταν πάω να κάνω επαφή με το αντικείμενο και αυτό με τρομάζει, επειδή αναπαρίσταται ως **διωκτικό**, αυτό μπορεί να θίγει το εσωτερικό ναρκισσιστικό μου κύκλωμα: μόλις πάω να επενδύσω στο αντικείμενο μέρος από τη (ναρκισσιστική) λιβιδινική ενέργεια, αυτό βιώνεται σαν ναρκισσιστική απώλεια (ναρκισσιστική αιμορραγία) και αυτό είναι απειλή για τον ψυχισμό μου. Η συναλλαγή με το αντικείμενο θα ισοδυναμούσε με ψυχική αιμορραγία (απώλεια του ναρκισσιστικού μου αποθέματος). Έρχεται τότε η υπόθεση της **πρωτογενούς προωκτικότητας**: εγκυστώνω το αντικείμενο με σκοπό να το ακινητοποιήσω ώστε να μην υπάρχει συναλλαγή. Όμως, πέφτω στην «παγίδα» και εγώ ο ίδιος διότι έτσι ακινητοποιούμαι και εγώ. Η πρωτογενής προωκτικότητα είναι η **ακινητοποίηση του αντικειμένου** να μην «κουνιέται» τίποτα (να είμαστε ένα [απώλεια των ορίων]). Μέσα στην ακινητοποίηση του αντικειμένου ακινητοποιείται και το υποκείμενο (ιδού η κατάληξη του δράματος): ακινητοποιώ και ακινητοποιούμαι, αποφεύγω τη συναλλαγή. Δεν υπάρχει εδώ το εν δυνάμει πάρε – δώσε που υπάρχει στην προωκτικότητα. Στην τελευταία υπάρχει μια συναλλαγή με το αντικείμενο. Πράγματι ο σκοπός στο προωκτικό στάδιο είναι να φτιάξω τα όρια μέσα μου και να έρθω σε συναλλαγή με τον άλλον. Αντίθετα στην **πρωτογενή προωκτικότητα** έχουμε καθήλωση των πραγμάτων. Δεν αφήνει «χώρους» ελεύθερους. Σε ένα «χώρο» ελεύθερο θα βάλω μέσα μου στοιχεία από το περιβάλλον για να οικοδομήσω το Εγώ μου (Ego building). Στον (αμυντικό) μηχανισμό της πρωτογενούς προωκτικότητας όταν πάει να γίνει αυτός ο χώρος τον γεμίζω αμέσως για να μην δομηθεί το Εγώ μου ούτε το Εγώ-Μη Εγώ (μέσα – έξω) που δημιουργείται παράλληλα με το Εγώ μου. Συνεπάγεται η αναίρεση, η παύση του «παιχνιδιού» του μέσα – έξω μέσω της εγκύστωσης και εξαφάνισης του αντικειμένου. Αν μπει μέσα μου κάτι (π.χ. δόμηση του Εγώ στη θεραπεία) αυτό μπορεί να το βιώνω ως βιασμό (το αντικείμενο αναπαρίσταται ως διωκτικό, βίαιο) οπότε γεμίζω, «πληρώνω» τα πράγματα έτσι ώστε να μην υπάρχει η αντικειμενοτρόπος συναλλαγή. Η πρωτογενής προωκτικότητα είναι πολύ πρώιμος αμυντικός μηχανισμός που προστατεύει από το Εγώ από το πήγαινε – έλα της συναλλαγής σε περιπτώσεις πολύ πρωτόγονων ψυχισμών, όπου το υποκείμενο δεν μπορεί ακόμα ούτε και να σχάσει το αντικείμενο (να το διχοτομήσει), ώστε να υπάρχει συναλλαγή με το «καλό» αντικείμενο. Η πρωτογενής προωκτικότητα αφορά στον έλεγχο των εισβολών. Στη θεραπεία ή την ανάλυση ο αναλυόμενος μπορεί μέσω του μηχανισμού της πρωτογενούς προωκτικότητας να ακινητοποιεί τον αναλυτή του: ο αναλυτής αισθάνεται να «παραλύει» να ακινητοποιείται, δεν μπορεί να «ονειροπολήσει», δηλαδή παλινδρομεί, δεν αφήνεται στην παθητικότητά του ώστε να γίνει δεκτικός. Ότι λέει ο αναλυτής, ό,τι προτείνει, αισθάνεται να μην έχει κανένα νόημα για τον αναλυόμενό του. Αισθάνεται πώς ό,τι κάνει είναι μάταιο. Έχουμε εδώ την ψυχική ακινητοποίηση του αναλυτή (αλλά και του ασθενούς). Προκύπτει έτσι, μέσω του (αρχαϊκού) αμυντικού μηχανισμού της **πρωτογενούς προωκτικότητας** η αναίρεση του θεραπευτή και του θεραπευτικού του αντικειμένου.

Υπάρχει μια διαφοροποίηση στην έννοια της πρωτογενούς πρωκτικότητας ανάμεσα στον Green και την Ποταμιάνου. Ο Green τη συνδέει με την ψυχοσεξουαλική εξέλιξη. Τη θεωρεί ως ένα ενδιάμεσο μεταξύ της στοματικότητας και της πρωκτικότητας: ένα ενδιάμεσο ανάμεσα στο στοματικό και πρωκτικό στάδιο. Η Ποταμιάνου τη θεωρεί πέραν της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης, στο μέτρο κατά το οποίο δεν υπάρχει το εν δυνάμει της συναλλαγής με το αντικείμενο, την οποία έχουμε στα διάφορα στάδια της ψυχοσεξουαλικής εξέλιξης.

Βασική διαφορά μεταξύ της **πρωτογενούς πρωκτικότητας** και της πρωκτικότητας :Στην πρωτογενή πρωκτικότητα το αντικείμενο δεν υπάρχει (anobjectale). Στο πρωκτικό στάδιο το αντικείμενο υπάρχει τόσο στην α' φάση, όσο και στη β' φάση του.

Κλινικό παράδειγμα : Νέα γυναίκα σε θεραπεία με συχνότητα συνεδρίων μια φορά την εβδομάδα. Ζήτησε βοήθεια στα πλαίσια του τέλους μιας ερωτικής της σχέσης. Κατά τη διάρκεια της σχέσης ενεπλάκη και κάποιος φίλος του συντρόφου της, οποίος – κατά τα λεγόμενά της - την βίασε και μετά εκείνη πήρε ηρεμιστικά για κάποιες μέρες. Αναφέρει για κάποια μηνύματα ενός φοιτητή –τον οποίο δε γνωρίζει-ι στο κινητό της «...θυμάσαι τότε που έτρεμε το κορμάκι σου...». Κατά την έκτη συνεδρία αναφέρει μια εκ νέου επαφή, τηλεφωνική αρχικά και δια ζώσης στη συνέχεια, με τον πρώην φίλο της. Πιθανές ψυχικές της κινήσεις: Όταν μένει μόνη έρχεται στον θεραπευτή αλλά από τη στιγμή που έρχεται σε αυτόν βάζει στη μέση το φίλο της εκ νέου ενδεχομένως για να «φρακάρει» τα πράγματα στη θεραπεία (τίποτα να μην μπαίνει μέσα). Το «τρέμει το κορμάκι σου...» θα μπορούσε να αναπαριστά το «τρέμει η ψυχή μου» από τη θεραπεία. Έρχεται λοιπόν ο πρώην φίλος της ως ηρεμιστικό μέσον εκεί που ο θεραπευτής την διεγείρει (την αναστατώνει). Μεταβιβαστικά ο φοιτητής θα μπορούσε να αναπαριστά τον θεραπευτή. Η ασθενής δήλωσε «θα το πληρώσει αυτό που έκανε...» (έκφραση μίσους και οργής για τον φοιτητή): Είναι σαν να πρέπει ο θεραπευτής να «πληρώσει» για την αναστάτωση που της προκαλεί οπότε τον «πληρώνει», τον «γεμίζει», «μπουκώνει» τα πράγματα: α) επαναφέροντας τον φίλο της. β) μιλώντας διαρροϊκά, ασταμάτητα γ). προπληρώνοντας συνεδρίες (συνήθως εξοφλούσε προκαταβολικά πολλές συνεδρίες). Προπληρώνοντας δεν άφηγε «κενή» ώρα (ιδού το γέμισμα). Έτσι αδρανοποιεί το θεραπευτή (τουλάχιστον στη φαντασία της) για να μην υπάρχει κενός χώρος ούτε σε εκείνην, ούτε στο θεραπευτή, ούτε ανάμεσα τους. Πρόκειται για διαδικασία πλήρωσης – γεμίσματος με την έννοια της ακινητοποίησης (πρωτογενής πρωκτικότητα). Το μίσος, η οργή κατά του φοιτητή θα μπορούσε να σημαίνει την αρνητική μεταβίβαση : Είναι σαν να την βιάζει ο θεραπευτής, επομένως πρέπει εκείνη να γεμίσει, να πληρώσει, να «φρακάρουν» τα πράγματα. Είναι προτιμότερο π.χ και να έχει το φίλο της μέσα της και να μιλάει με τον θεραπευτή, παρά να έχει κενό χώρο μέσα της, έτσι ώστε να μην απειλείται ότι ο θεραπευτής θα μπει μέσα της και θα την βιάσει. Αναρωτήθηκε πως βρήκε ο φοιτητής τον αριθμό του τηλεφώνου της. Ο φοιτητής στη φαντασία της «διείσδυσε» στο χώρο της (κινητό τηλ), κάτι που είναι βίαιο για αυτήν (γίνεται τότε διωκτικό αντικείμενο). Σ' αυτήν την περίπτωση εκείνη πρέπει να γεμίσει, να «πληρωθεί», ώστε τίποτα να μη χωρά, τίποτα να μην κουνιέται.

Σχετικά με το θέμα της βίας η M.Klein μίλησε για **πρωτόγονο Εγώ**, εντυπωσιασμένη από την ένταση των βίαιων συναισθημάτων που τα παιδιά εκδήλωναν στα αντικείμενα με τα οποία έπαιζαν: εμφάνιζαν αλλαγή διαθέσεων έτσι που το αντικείμενο μετατρέποταν σε αντικείμενο αποκλειστικά αγαπώμενο ή αντίθετα σε

αποκλειστικά μισητό. Εισήγαγε τότε την έννοια του **μερικού** (διχοτομημένου) αντικειμένου σε αντιδιαστολή με το ΟΛΟ³² αντικείμενο. Αυτά, κατά την Klein, συμβαίνουν πριν το πρώτο έτος της ζωής στη διάρκεια της εξελικτικής φάσης του **παρანοειδούς σταδίου (σχιζοπαρανοειδής φάση)** : εδώ το βρέφος έχει **κρίσεις οργής και αγωνίας**, νυχτερινούς, ενύπνιους τρόμους και ασυνείδητες φαντασίες επίθεσης εναντίον του ματαιωτικού κακού στήθους (αντικειμένου). Οι φαντασίες επίθεσης και βίας κατά του αντικειμένου το κάνουν να πιστεύει πως το αντικείμενο θα εκδικηθεί αυτό το ίδιο (συγκρότηση της ιδέας του διωκτικού αντικειμένου): αύξηση του φόβου ότι το κατακερματισμένο από την οργή του αντικείμενο θα «σηκωθεί μέσα από τους νεκρούς» για να αντεκδικηθεί με αποτέλεσμα την αύξηση της έντασης των βίαιων προθέσεων του Προκύπτει τότε ο φαύλος κύκλος ενός συνεχούς crescendo των επιθυμιών βίας.

Ο Leon Grinberg μιλά για **διωκτική ενοχή** σε σχέση με ένα αδύναμο και ανώριμο Εγώ. Οι ακραίες μορφές της διωκτικής ενοχής είναι η σχιζοφρένεια και η μελαγχολία.

Χαρακτηριστική είναι η φαντασία του βρέφους αυτής της ηλικίας (κατά Klein) : Πρόκειται για την επιθυμία του (φαντασίωση) να μπει να μπει στην κοιλιά της μαμάς του για να κλέψει το «πολύτιμο» που υπάρχει μέσα της, δηλαδή το πέος το οποίο εκείνη έχει πάρει από τον πατέρα. Εδώ υπάρχουν και οι συνεπαγόμενες ενοχές και ο φόβος αντιποίνων που εκφράζονται στο βρέφος (ή στον ενήλικα ο οποίος καθηλώνεται εδώ) με τη μορφή ασφυκτικού **άγχους εγκλωβισμού** (θα μπει και θα εγκλωβιστεί μέσα, δεν θα μπορέσει να βγει).

Παράδειγμα : Η περίπτωση των κοριτσιών που καταφέρνουν να μένουν έγκυες , ενώ δε το θέλουν, παρά τη λήψη αντισύλληψης. Είναι σα να «κλέβουν» τα παιδιά της μαμάς τους (κατά τη φροϋδική εξίσωση πέος = παιδί).

Κλινικό παράδειγμα: Γυναίκα σε ανάλυση. Τρίτος χρόνος : « Όταν πήγαινα στο δημοτικό μια μέρα χάθηκαν τα πράγματα από ένα κοριτσάκι. Η δασκάλα έκανε έρευνες. Αγχώθηκα πολύ. Κοκκίνισα από την ντροπή μου, σαν να το είχα κάνει εγώ. Φοβήθηκα ότι θα μου το φορτώσουν εμένα». Η ασθενής εργάζεται ως ιδιωτική υπάλληλος. Όταν η «αφεντικίνα» της έμεινε έγκυος, η ασθενής σκέφτηκε σοβαρά μήπως είχε έρθει η ώρα να αλλάξει δουλειά. Το εκσεσημασμένο άγχος της στο σχολείο θα μπορούσε να παραπέμψει σε τυχόν φαντασίες κλοπής του μητρικού «πλούτου» υπόθεση που

---

³² ΟΛΟ αντικείμενο : αντικείμενο του εξελιγμένου Εγώ. Το αντικείμενο αυτό έχει για το υποκείμενο και καλές και κακές πλευρές, έτσι ώστε και οι ψυχικές διαθέσεις του υποκειμένου ως προς αυτό είναι μεικτές.

ενδεχομένως ενισχύεται από τη ρήξη της σχέσης με την «αφεντικίνα» όταν η τελευταία μένει έγκυος. Σκέπτεται να φύγει (αμυντικά). Η άμυνα εδώ θα ήταν στην υπηρεσία της κάλυψης της επιθυμίας: για να μην επιτεθεί, όπως ασυνείδητα επιθυμεί, να «κλέψει» την «αφεντικίνα».

Όταν και στη μετέπειτα ζωή μας προεξάρχουν τα **μερικά αντικείμενα** (σχάση του αντικειμένου) και οι σχέσεις μαζί τους, τότε προκύπτουν προκαταλήψεις και αντιλήψεις περί ανισότητας, διαφυλικές, διαφυλετικές, κοινωνικές που καθιστούν καλύτερη την τάδε ή δείνα πλευρά ή το στοιχείο, π.χ μιας φυλής, και εξοβελίζουν άλλες (η προκατάληψη πως οι λευκοί είναι εξυπνότεροι από τους έγχρωμους). Βρίθουν τότε τα φαινόμενα βίας ενάντια στους ξένους, τις μειονότητες, τις περιθωριακές ομάδες (διώξεις φυλετικές, εθνικές πρωτίστως από δικτατορίες και απολυταρχικά καθεστώτα). Ένα άλλο **πολιτικό και κοινωνικό φαινόμενο** είναι το γεγονός πως μάζες λαών και ολόκληρες κοινωνίες «πολιτισμένων», αναπτυγμένων κρατών συμπεριφέρονται αμοραλιστικά στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, χρησιμοποιώντας βία χωρίς τύψεις κάτω από ορισμένες συνθήκες, και συγκατατίθενται στην ουσία στην άσκηση βίας κατά των λαών μέσω του πόλεμου, του ρατσισμού κ.λ.π.

Η έννοια της **ναρκισσιστικής οργής** προεξάρχει στην περιγραφή τόσο των οριακών όσο και των ναρκισσιστικών οργανώσεων προσωπικότητας (παθολογία του ναρκισσισμού). Πρόκειται για την αντίδραση στο **ναρκισσιστικό πλήγμα** (π.χ απώλεια στήθους, αγωνία θανάτου). Περιλαμβάνει φαινόμενα όπως η **παρανοϊκή μοχθηρία** η οποία έχει να κάνει με την **καταστροφικότητα** ως αντίδραση στο αίσθημα ντροπής (οφειλόμενο στο «αιμορραγικό» ναρκισσιστικό πλήγμα το οποίο υφίσταται το Εγώ). Προκύπτει τότε η ανάγκη εκδίκησης.

Εν κατακλείδι, οι ενστικτώδεις ώσεις μας είναι άγριες και εν δυνάμει φορείς ωμότητας προς το αντικείμενο. Καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μας ψάχνουμε να βρούμε ένα συμβιβασμό ανάμεσα στην ικανοποίηση του ναρκισσιστικού πόλου των ενστικτωδών διεγέρσεων και στην αγάπη μας για το αντικείμενο. Ήδη το μικρό παιδί μπορεί να παραιτηθεί από την ικανοποίηση (εκφόρτιση) των ώσεων του λόγω της ανάγκης του να αγαπιέται από το λιβιδινικό του αντικείμενο. Εντούτοις το αντικείμενο παραμένει ταυτόχρονα «ξένο» και συχνά μισητό εξαιτίας της ετερότητας του.

Η αντοχή του Εγώ μας στον ενορμητικό (ναρκισσιστικό) εγωισμό των άλλων διαφέρει. Τω όντι, μερικοί γονείς, μερικοί σύζυγοι αντέχουν καλύτερα από άλλους τα εγωκεντρικά «ξεσπάσματα» του παιδιού ή του –της συζύγου τους. Είναι λιγότερο ευάλωτοι στην ωμότητά τους .

6. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΤΑ HEINZ HARTMANN

Ο Hartmann υπογραμμίζει την πλαστικότητα της σεξουαλικότητας (το σεξουαλικό ένστικτο μπορεί να επιλέγει μια αστείρευτη γκάμα διαφορετικών αντικειμένων) σε αντιδιαστολή με την ακαμψία της επιθετικότητας. Εντούτοις η επιθετικότητα έχει την πλαστικότητα να **μετατίθεται** (όπως και η σεξουαλικότητα) σε άλλο(α) υποκατάστατο(α) αντικείμενο(α): η **μετάθεση** είναι μια **αμυντική διαδικασία** του **Εγώ**. Όταν η επιθετικότητα μετατίθεται από ένα άλλο αντικείμενο στο Εγώ-όταν το ίδιο το Εγώ γίνεται το υποκατάστατο αντικείμενο της επιθετικότητας-τότε μπορεί να διακυβευεται η ασφάλεια του ίδιου του υποκειμένου (**στροφή της επιθετικότητας εναντίον εαυτού**). Επίσης το μέγεθος της εσωτερικευμένης επιθετικότητας παίζει ένα σημαντικό ρόλο στην αιτιολογία των ασθενειών (στροφή της καταστροφικότητας εναντίον εαυτού). Η επιθετικότητα είναι συνδεδεμένη με το μυϊκό σύστημα. Ο κίνδυνος είναι ένας παράγων ο οποίος μπορεί να κινητοποιεί το υποκείμενο ώστε να εκφορτίζει την επιθετικότητά του. Σε συνθήκες αντικειμενικού κινδύνου είναι φυσιολογική η εκφόρτιση επιθετικής ενέργειας. Αντίθετα η ερωτικοποίηση (σεξουαλικοποίηση) του αντικειμενικού κινδύνου οδηγεί σε παθολογία (μαζοχισμός): Πρόκειται για την επαναλαμβανόμενη έκθεση του υποκειμένου σε συνθήκες κινδύνου.

Όταν το Εγώ είναι ισχυρό και μάχιμο τότε δύναται να **ουδετεροποιεί** υψηλές ποσότητες επιθετικότητας. Η ουδετεροποίηση και η εσωτερίκευση της επιθετικής ενέργειας είναι απαραίτητη για τη δημιουργία διαχρονικών αντικειμενοτρόπων σχέσεων. Αυτό παραπέμπει στην αέναη σύγκρουση μεταξύ επιθετικότητας και λιβιδούς. Όταν ο «ηττημένος» προσδοκά την ευκαιρία να κατατροπώσει-με τη σειρά του-το νικητή του (εκδικητικότης) τότε δε μιλάμε για ουδετεροποίηση αλλά, αντίθετα, για προσωρινή αναστολή της επιθετικής ανταπόκρισης. Αυτό μπορεί να οδηγεί και σε ένα είδος αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς (η εκδικητικότητα μπορεί να σημαίνει συνέπειες και για το ίδιο το υποκείμενο). Στην περίπτωση μιας

πραγματικής εσωτερίκευσης (ουδετεροποίησης) της επιθετικής ενόρμησης οι ιδέες της κατατρόπωσης του νικητή ή της επιθετικότητας εναντίον του «εχθρού» απαξιώνονται: εδώ είναι η ηθική (ψυχολογική) νίκη η οποία εξιδανικεύεται (επίδειξη «ανωτερότητας »). Στην περίπτωση κατά την οποία το Εγώ σεξουαλικοποιεί (ερωτικοποιεί) την κατάσταση του ηττημένου τότε μπορεί να προκύπτει μια ευχαρίστηση (ένας εθισμός) σε συνθήκες υποταγής: πρόκειται για το **σύνδρομο του «σκλάβου» (μαζοχισμός)**.

7. ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΙΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Όλες οι σοβαρές διαταραχές προσωπικότητας³³ έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό αυτό που ο O. Kernberg³⁴ ονομάζει **διάχυση ταυτότητας**. Πρόκειται για την έλλειψη μιας απαρτιωμένης αίσθησης του εαυτού (αναπαράσταση εαυτού) και μιας απαρτιωμένης αίσθησης των σημαντικών άλλων (αναπαράσταση αντικειμένων). Αυτό σημαίνει ότι το υποκείμενο δεν μπορεί πραγματικά να αποφασίζει σε βάθος τι ζητά από τη ζωή , ούτε να καταλαβαίνει τους άλλους σε βάθος στο μέτρο κατά το οποίο δυσκολεύεται να ενώνει σε μια τις διαφορετικές (αντίθετες) πλευρές των άλλων.

Παράδειγμα: Ένας αναλυόμενος σε μια συνεδρία μπορεί να «πνέει μένεα» π.χ. εναντίον της αδελφής του, ενώ σε μια επόμενη συνεδρία να την εξάρει και να δείχνει ότι την υπολήπτει στο έπακρον (ιδού η σχάση [διχοτόμηση] του Εγώ και του αντικειμένου).

Τα άτομα αυτά διέπονται από πρωτόγονες συγκινήσεις : παρορμητισμός , πρωτόγονα ενορμητικά κύματα. Χωλαίνει αυτό που ο Kernberg ονομάζει δύναμη του Εγώ (Ego strength). Υπάρχει δυσκολία στις στενές αντικειμενοτρόπες σχέσεις και στην εργασία. Δύο βασικοί τύποι Διαταραχών Προσωπικότητας:

---

³³ Ο Kernberg ονομάζει τις σοβαρές διαταραχές προσωπικότητας οριακή οργάνωση προσωπικότητας (οριακή : επειδή σημειολογικά βρίσκεται μεταξύ νεύρωσης και ψύχωσης).

³⁴ Ψυχίατρος-ψυχαναλυτής , διευθυντής του ιδρύματος για τις Διαταραχές Συμπεριφοράς της Νέας Υόρκης, διδάσκων αναλυτής στο Πανεπιστήμιο της Κολούμπια. Διετέλεσε πρόεδρος της Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Κοινότητας.

Η ναρκισσιστική προσωπικότητα ή ναρκισσιστική διαταραχή προσωπικότητας: Άτομα με ασυνήθιστη ιδέα μεγαλείου, εγωκεντρισμό, ανάγκη να τους θαυμάζουν. Αν δεν γίνονται αντικείμενα απόλυτου θαυμασμού, η αυτοπεποίθησή τους εκπίπτει εντελώς, φθονούν τους άλλους συνειδητά και ασυνείδητα. Τείνουν να είναι άκρως εκμεταλλευτικοί και να υποτιμούν αυτά που οι άλλοι έχουν εξαιτίας του φθόνου τους. Αισθάνονται πάντα «άδειοι». Συχνά δεν μαθαίνουν από τα βιώματα λόγω της αυτοεξιδανίκευσης και παραμένουν επιφανειακοί. Πρόκειται για μια παιδόμορφη ιδέα «μεγαλείου».

Η παρανοειδής προσωπικότητα: Σχεδόν το αντίθετο . Πρόκειται για άτομα ιδιαίτερα επιθετικά τα οποία αποδίδουν πάντα στους άλλους την επιθετικότητά τους. Είναι καχύποπτοι , «άγρυπνοι». γεμάτοι «δικαιολογημένη» αγανάκτηση και αίσθημα ότι έχουν πάντα δίκιο. Έχουν ένα είδος μεγαλείου αλλά όχι το ίδιο με εκείνο του «νάρκισσου» ο οποίος θεωρεί πως είναι ο «μέγιστος». Εδώ πρόκειται για το μεγαλείο κάποιου που πιστεύει ότι είναι ο μόνος που είναι λογικός , σωστός και δίκαιος σε έναν κόσμο άδικο και επιθετικό. Αυτά τα άτομα είναι «κολλημένα» στην οπτική ενός κόσμου ο οποίος, όπως τον βλέπουν οι ίδιοι, είναι αδήριτα διωκτικός, ένας παρανοϊκός κόσμος.

Και στις δύο διαταραχές προσωπικότητας υπάρχει καθήλωση στη **σχιζοπαρανοειδή θέση** (klein).

Ο Kernberg περιγράφει κάποιες ακραίες περιπτώσεις στις οποίες είναι μαζί, σε έναν τύπο, η σοβαρή διαταραχή της ναρκισσιστικής προσωπικότητας με την σοβαρή διαταραχή της παρανοειδούς. Πρόκειται για το **σύνδρομο του κακοήθους ναρκισσισμού** : εξαιρετικά ασταθή άτομα στα οποία υπάρχουν ιδέες μεγαλείου και «νάρκισσου» μαζί με την επιείκεια εαυτού. Έχουν ανάγκη να τα θαυμάζουν και διέπονται συγχρόνως και από την επιθετικότητα του παρανοειδούς ατόμου. Αισθάνονται ότι η επιθετικότητά τους τους προσδίδει αληθινή αξία και δύναμη. Προκύπτει εκσεσημασμένη επιθετικότητα, καχυποψία, μεγαλείο, φθόνος, όλα μαζί. Σύνδρομο κακοήθους ναρκισσισμού: συνυπάρχουν η ναρκισσιστική προσωπικότητα μαζί με ισχυρά παρανοειδή γνωρίσματα και αντικοινωνική συμπεριφορά. Εκδηλώνουν ωμή βία στα πλαίσια της αποτυχίας τους στην εξέλιξη της υπερεγωτικής λειτουργίας.

8. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΑΖΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Κατά τον Kernberg τα άτομα που ανήκουν σε ένα μαζικό κίνημα έχουν έναν αρχηγό π.χ άτομα που συμμετέχουν σ' ένα πολιτικό κίνημα (το τυπικότερο παράδειγμα). Τα άτομα που το απαρτίζουν τείνουν να εξιδανικεύουν τον αρχηγό τους και να προβάλλουν τόσο το Υπερεγώ τους , όσο και το Ιδεώδες Εγώ στον αρχηγό³⁵. Αυτό σημαίνει ότι τα μέλη του κινήματος απαλλαγμένα από την υπερεγωτική τους λειτουργία δεν έχουν ηθικούς περιορισμούς (ενδοιασμούς) και αυτό τους προσδίδει τεράστια δύναμη: μπορούν να παραδίδονται στις ενστικτώδεις ή επιθετικές τους ώσεις. Τα μαζικά κινήματα συμπεριφέρονται βίαια.

9. Η ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ

Στο πλαίσιο, συνήθως, των καταθλίψεων και της μελαγχολίας³⁶. Σημειολογικά η αυτοκτονική πράξη χαρακτηρίζεται από **κατάρρευση** του **ΕΓΩ**, αυτομομφές, μείωση ή απώλεια της αυτοεκτίμησης, μια μαζική παντοδυναμία μέσω της οποίας το άτομο εκμηδενίζει τους εσωτερικούς διώκτες του. Πρόκειται για ένα μανιακό συναίσθημα διάψευσης του θανάτου του ατόμου: με το να αυτοκτονώ, δεν πεθαίνω ποτέ (οξύμωρο). Πρόκειται για μια απελευθέρωση του ατόμου από την επιρροή των αντικειμένων πάνω του .

Ο Freud θεωρεί την αυτοκτονία ως **υποκατάστατο της ψύχωσης** : αμυντική κίνηση του Εγώ κατά της ψύχωσης. Το Εγώ μη μπορώντας να ανεχθεί την πραγματικότητα παλινδρομεί (αυτοερωτική παλινδρόμηση). Ο Freud υπογραμμίζει επίσης ότι, σε πολλές περιπτώσεις είναι, ο αιμομικτικός φόβος που οδηγεί στην αυτοκτονία (σε μια ηλικία που αυξάνεται κατακόρυφα η ανάγκη για αγάπη). Θεωρεί μάλιστα ότι οι

---

³⁵ Το Υπερεγώ και το Ιδεώδες Εγώ είναι διαφορετικές έννοιες. Η λειτουργία του Υπερεγώ προσιδιάζει με αυτήν του δικαστή ή του λογοκριτή του Εγώ. Το Ιδεώδες Εγώ αφορά στο πώς θα θέλαμε να είναι ο εαυτός μας. Όταν η συμπεριφορά μας είναι σε σύγκρουση με το Υπερεγώ νιώθουμε ενοχές , ενώ όταν είναι σε σύγκρουση με το Ιδεώδες Εγώ αισθανόμαστε ντροπή.

³⁶ Στη μελαγχολία η αυτοκτονία αποτελεί **αυτοτιμωρία** μιας επιθυμίας θανάτου κατευθυνόμενης , αρχικά, στο περιβάλλον. Πρόκειται για **το φόνο ενός άλλου εντός του εαυτού μου** : σκοτώνω έτσι ένα αντικείμενο με το οποίο έχω ταυτιστεί.

καλύτεροι δάσκαλοι είναι οι ομοφυλόφιλοι , ενώ οι χειρότεροι είναι εκείνοι που οδηγούν τους μαθητές στην αυτοκτονία. Η απόθεση των τελευταίων της ομοφυλοφιλίας τους τους καθιστά σαδιστές.

Ο Kernberg αναφέρει κίνδυνο αυτοακρωτηριασμού ή αυτοκτονίας στα άτομα με **παιδική ή οριακή οργάνωση προσωπικότητας** στα πλαίσια κρίσεων οργής εξαιτίας απογοητεύσεων, για τις οποίες- κατά την άποψη τους-ευθύνονται οι άλλοι. Ο ίδιος ερευνητής υπογραμμίζει στους αυτοκτονικούς την αδυναμία να μπου σε διαπροσωπικές σχέσεις και να αισθάνονται συγκινήσεις.

Κατά τον L. Grinberg η αυτοκτονία παραδόξως συνοδεύεται από τη φαντασία του αυτόχειρα να ξεκινήσει κάποιος μια καινούρια ζωή. Είναι μια κατάσταση κρίσης που προηγείται και που κυριαρχείται από το αίσθημα ότι κάτι πρέπει ν' αλλάξει. Κατά τον Τριανταφυλλίδη μάλιστα ο αυτόχειρ επικαλείται το θάνατο για να βεβαιωθεί ότι η ζωή υπάρχει.

Οι **βασικότεροι** ενεστώτες ή παρελθόντες παράγοντες που προδιαθέτουν στην αυτοκτονία είναι το ναρκισσιστικό πλήγμα, η ενοχοποίηση και η απώλεια αγαπημένου αντικειμένου.

10. ΙΔΕΕΣ από την Άννα Ποταμιάνου (Εφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» 21/04/2012, δημοσιογραφική επιμέλεια Κατερίνα Οικονομάκου)

Απόδοση: Σ. Μπακιρτζόγλου, ψυχολόγος-ψυχαναλυτής.

Γενικά η βία είναι εμφανής στην ψυχική οργάνωση των ανθρώπων (π.χ. μικρά παιδιά όταν εκφράζονται ελεύθερα).

Οι μορφές με τις οποίες εκδηλώνονται εξαρτώνται από τη διαμόρφωση της προσωπικότητας αλλά και από γεγονότα της ζωής, ίσως και από τυχαίες συναντήσεις που συνέβη να οδηγήσουν στην ένταξή μας σε ορισμένες ομάδες ή ιδεολογίες. Ήδη ο Σωκράτης στον "Φαίδρο" αναρωτιόταν αν ο άνθρωπος είναι Τυφών.

Τον καιρό του πολέμου ένας υψηλόβαθμος των γκριζών λύκων του Χίτλερ μιλούσε για το "θαυμάσιο θέαμα" να βλέπεις να τινάζονται στον αέρα καράβια και ανθρώπινες σάρκες, όταν έχεις λάβει σχετικές διαταγές. Το θέμα δεν είναι η βία αυτή καθεαυτή που είναι στη φύση μας, αλλά πώς τη χειριζόμαστε και πώς εκφράζεται σε διάφορες στιγμές της ζωής και της ιστορίας. Οι άνθρωποι π.χ.

που ρίχνουν άκριτα τις μολότοφ έχουν προηγουμένως διανύσει διαδρομές μέσω των οποίων έφτασαν να θεωρούν ότι η ανθρώπινη ζωή μπορεί να διακυβεύεται ανά πάσα στιγμή και δεν αποτελεί "αυταξία».

Χρόνια τώρα, υπάρχει, όχι μόνον ανοχή, αλλά ίσως και ανάγκη των Ελλήνων να εξωτερικεύσουν μια βία που επί πάρα πολύ καιρό δεν εκφραζόταν στο πλαίσιο της οικογένειας, με εξαίρεση τα εγκλήματα τιμής. Οι ρίζες των σημερινών φαινομένων είναι πολύ παλιές. Η βία που συσσωρεύεται μέσα μας δεν αποτέλεσε ποτέ αντικείμενο σκέψης στον τόπο μας.

Η ανθρώπινη ζωή αποκτά αξία μόνον όταν της δίνεται νόημα. Εάν η ανθρώπινη ζωή δεν έχει νόημα και εάν δεν ξέρουμε πώς μπορούμε να διαμορφώσουμε τη σκέψη γύρω από το τι αξίζει μια ανθρώπινη ζωή τότε τα φαινόμενα βίας μπορεί να είναι ολέθρια. Αν αυτό δεν έχω ποτέ σκεφθεί, το νόημα της δικής μου ζωής και των δημιουργικών της δυνατοτήτων, γιατί θα με απασχολήσει ο θάνατος άλλων ανθρώπων;».

Οι βανδαλισμοί των τελευταίων ετών στο κέντρο της Αθήνας δεν ήταν οργή, η οργή έχει στόχους. Ήταν τυφλή βία προς ένα σώμα. Η Αθήνα είναι ένα σώμα (θέμα της Αφροδίτης της Μήλου). Δεν μπορείτε να σκοτώσετε τη μητέρα σας, την Αθήνα όμως μπορείτε να τη σκοτώνετε.

Τα τελευταία χρόνια αποκτήσαμε ανοχή απέναντι στη βία Έχουμε διανύσει διαδρομές κατά τις οποίες δεν λειτούργησαν όσα οδηγούν στην εσωτερίκευση του νόμου. Νόμος είναι ό,τι επιβάλλει η εξωτερική εξουσία αλλά και όσα έχουμε δεχτεί ως εσωτερικό όριο. Όταν θεωρούμε το νόμο εχθρό ή τον ταυτίζουμε με το κράτος θεωρώντας ότι καταχράται την εξουσία που έχει πάνω στα άτομα, τότε δείχνουμε πολύ μεγαλύτερη ανοχή σε εκδηλώσεις που κατά βάθος ξέρουμε ότι είναι παραβατικές, αλλά έχουν γοητεία ακριβώς διότι ξεπερνούν κάποιες απαγορεύσεις και τροφοδοτούν την ιδέα "είμαι πάνω από τα όρια, είμαι απόλυτα ελεύθερος, επομένως μπορώ να ανεχτώ οτιδήποτε γύρω μου, διότι αυτό εκπροσωπεί και τη δική μου ανεξαρτησία και αυτονομία". Η πορεία μέσα από την οποία εσωτερικεύεται το τι είναι τελικά αυτονομία και τι ελευθερία έχει στρεβλωθεί. Είναι πολύ δύσκολο να πει κανείς, αν δεν εξετάσει το πράγμα σε βάθος, τι κάνει ένα πλήθος να ακολουθεί και να ανέχεται βίαιες συμπεριφορές και τι οδηγεί ορισμένα άτομα στο να τις επικροτούν.

Σήμερα δεν ξέρουμε τι ακριβώς είναι η δημοκρατία. Δεν την έχουμε σκεφτεί αρκετά τη δημοκρατία. Το "κρατεί ο δήμος", που ήταν η αρχή της ιστορίας, σημαίνει ότι οι πολίτες τότε είχαν δυνατότητα συμμετοχής στα τεκταινόμενα και η κρίση τους δεν περιοριζόταν στο να ψηφίσουν ένα κόμμα και από εκεί πέρα να αφήνουν το κόμμα να πορευθεί όπως νομίζει. Η συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα ήταν μια συμμετοχή που βασιζόταν σε προετοιμασία και προπαντός σε σκέψη εν σχέσει με όσα εκάστοτε διαδραματίζονται. Αυτήν τη σκέψη για τη δημοκρατία δεν τη βλέπουμε στην Ελλάδα. Υπάρχει σήμερα μια παρεξήγηση βασικών εννοιών - τι είναι ευθύνη, τι σημαίνει ελευθερία του λόγου, τι σημαίνει ετερότητα. Τι σημαίνει δρω και κινούμαι κυρίως με όσα είναι οικεία με μένα. Έχουμε σκεφθεί τι σημαίνει ετερότητα μέσα μας και έξω;

Οι Έλληνες είμαστε άνθρωποι αρκετά εξωστρεφείς και δεν νομίζω ότι δίνουμε προσοχή στο ξεδίπλωμα εσωτερικών διαδικασιών και στη σκέψη μας ως έναν μοχλό που μπορεί να ενεργοποιηθεί για να φανερώσει τι απαιτήσεις εγείρει μέσα μας κάθε ζήτημα ή με ποιον τρόπο μπορούν να επιτευχθούν στόχοι. Φτιάξαμε ένα κράτος που βασίστηκε κυρίως στην ελπίδα ότι θα εξακολουθήσουν οι Έλληνες να είναι λαός προνομιακός. Ότι οι ξένοι πρέπει να μας βοηθήσουν. Ότι οι φίλοι μας πρέπει

να μας είναι πιστοί. Το πώς διαμορφώνονται οι ανθρώπινες σχέσεις, ποιες σκοπιμότητες παίζουν ρόλο σε αυτή τη διαμόρφωση και στη δική μας ψυχική οργάνωση, προκειμένου να αναπτύξουμε δημιουργικό λόγο, αυτά μάλλον δεν έγιναν ποτέ αντικείμενο προσοχής μας.

Μάλλον δεν έχουμε σκεφθεί ούτε πάνω στην Ιστορία μας ή ουσιαστικά, πολύ λίγο. Οι Έλληνες δεν σεβόμαστε την Ιστορία μας, αλλά εντασσόμαστε σε μια ιστορική ασυνέχεια. Εδώ κάθε νέα εξουσία ξεκινάει τα πάντα από την αρχή. Λες και όλα τα προηγούμενα πρέπει να καταργηθούν. Διάλογος δεν γίνεται χωρίς επίθεση και με στόχο τη συντριβή του άλλου. Πρόταση δεν ακούγεται χωρίς να συνοδεύεται από αναφορά στα "κακώςπραχθέντα" από τον άλλον. Λες και δεν μπορεί να γίνει διάλογος παρά μόνον εάν συντρίψω τον άλλον. Όσο για τις ιστορικές μας διαδρομές, βρισκόμαστε συνήθως σε ρήξη με το τι έκαναν οι προγενέστεροι. Ακόμα και τα ονόματα των δρόμων αλλάζουμε. Δεν μπορούμε να ρίχνουμε ανάθεμα σε περίοδο της Ιστορίας μας. Όταν αρνούμαστε να δεχτούμε ένα μέρος μιας πραγματικότητας την οποία έζησε ο τόπος η κρίση μας και οι θέσεις μας στρεβλώνονται.

Είναι μύθος ότι καλλιεργούμε πάντως λατρεία προς άλλες περιόδους του παρελθόντος μας, όπως είναι η κλασική αρχαιότητα. Λίγοι ξέρουν σήμερα π.χ. τον "Λάχη" του Πλάτωνα. Ο "Λάχης" είναι υποδειγματικός διάλογος ως προς αυτό που ονομάζω τον "λόγον διδόναι" -το να μπορεί κανείς να έχει έναν λόγο που να είναι μαρτυρία για το πώς υπήρχω, τι θέλω, πού πάω. Υπάρχει μικρή επικοινωνία με το παρελθόν μας.

Παρελθόν σημαίνει εγκαθιστώ και αποκαθιστώ το νήμα μιας συνέχειας. Σημαίνει εγγράφομαι σε μια συνέχεια προσώπων, καταστάσεων, δεδομένων ζωής και σκέφτομαι την προοπτική του μέλλοντος. Δηλαδή δεν υπάρχει ρήξη με αυτό που υπήρξε πριν. Κάτι κράτησα και κάτι απέρριψα απ' αυτό, χωρίς όμως να το σβήσω. Δεν ξεπερνάμε τη ρήξη επειδή δεν έχουμε συμφιλιωθεί με το θέμα διαφορών και ετερότητας. Διαφορά σημαίνει ότι εγώ ζω σήμερα, δεν θα υπήρχω αύριο, αυτό όμως που δημιούργησα δεν θα θελήσει ο άλλος να το σβήσει. Θα το πάρει, θα κρατήσει αυτά που θέλει, αλλά δεν θα το σβήσει.

Η πιο συνηθισμένη φράση των τελευταίων μηνών είναι «ας αναλάβει καθένας τις ευθύνες του». Πάντα κάποιος άλλος πρέπει να αναλάβει ευθύνες. Αυτό που υπήρχε και υπάρχει ακόμη στην Ελλάδα είναι μονίμως η λειτουργία του μηχανισμού προβολής. Πάντα φταίει ο άλλος, πάντα υπάρχει ένας εξωτερικός εχθρός. Δεν στέκομαι να σκεφτώ πώς παίζονται τα πράγματα στις ανθρώπινες σχέσεις, ποιο είναι το δικό μου, ποιο είναι το δικό του άλλου και πού μπορεί να γίνει ένας διάλογος. Όταν συνεχώς προβάλλω στον άλλο τις ευθύνες προσπαθώντας να τον εξουδετερώσω τότε δε μπορώ να τις αναλάβω για τον εαυτό μου, την ώρα που πραγματικά με αγγίζουν.

Πριν από πολλά χρόνια μερικοί άνθρωποι είχαν συναντηθεί και είχαν συζητήσει την πιθανότητα να διατυπώσουν όσα τους απασχολούσαν και θεωρούσαν ότι θα είχαν μια ορισμένη επίδραση στην εξέλιξη του τόπου, όχι ο καθένας χωριστά, αλλά ως ομάδα. Αυτό δεν κατορθώθηκε. Ο καθένας ήθελε να έχει έναν λόγο διακριτό. Η συλλογική έκφραση δεν ενδιέφερε τελικά. Ότι είχε οραματιστεί ο Καστοριάδης¹, δηλαδή την εφαρμογή της δυνατότητας μικρές κοινότητες ανθρώπων να αναλάβουν την ευθύνη συμμετοχής σε αλλαγές στην πολιτική ζωή του τόπου, δεν μπόρεσε να λειτουργήσει».

Δεν καταφέρνουμε να συναντηθούμε. Οι ναρκισσικές προσωπικότητες -και οι Έλληνες έχουμε πολλά ναρκισσικά στοιχεία- μπορεί να γλεντάνε, να διασκεδάζουν, να συναλλάσσονται με τους άλλους, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι είναι πραγματικά ανοιχτοί στις σχέσεις. Μα αν ήμαστε ανοιχτοί στις σχέσεις, τόσα χρόνια η οικογένεια θα ήταν αυτό που υπήρξε σε μας; Υπήρχε συνάντηση άνδρα - γυναίκας; Όχι. Ο καθένας κοιτούσε πώς θα επιβληθεί στον άλλον. Νομίζω ότι δεν συναντιόμαστε ή έχουμε μεγάλη δυσκολία να συναντηθούμε αληθινά, τόσο στην οικογενειακή όσο και στην ερωτική μας ζωή.

Συχνά επικρατεί μια απογοήτευσης ανάμικτη με κυνισμό: η βεβαιότητα ότι δεν πρόκειται να αλλάξει τίποτε. Είναι ένας καλός τρόπος για να μην αναλάβει κανείς καμιά ευθύνη. Η επιτυχία ή η αποτυχία εξαρτάται από το αν θα δώσει κανείς αρκετή αξία -επανέρχομαι στο νόημα ζωής- σε αυτό που θέλει να κάνει.

1.Ο Κορνήλιος Καστοριάδης (Κωνσταντινούπολη, 11 Μαρτίου 1922 – Παρίσι, 26 Δεκεμβρίου 1997) ήταν Έλληνας φιλόσοφος, οικονομολόγος και ψυχαναλυτής. Συγγραφέας του έργου «Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας», διευθυντής σπουδών στην Σχολή Ανωτέρων Σπουδών Κοινωνικών Επιστημών του Παρισιού από το 1979, και φιλόσοφος της αυτονομίας, υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους στοχαστές του 20ου αιώνα.

11. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Μαδιανός Μ.: Κλινική ψυχιατρική, εκδόσεις Καστανιώτης, 2003.

Μάνος Ν., : βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1997.

Μπακιρτζόγλου Σ.: Σημειώσεις ψυχαναλυτικής θεωρίας και πρακτικής (Πρόγραμμα Εκπαιδευτικών Σεμιναρίων Ψυχανάλυσης «Επέκεινα-Ψυχαναλυτική Πράξη», Αθήνα 2003 έως σήμερα.

Μπόμπος Φ. «Γύρω από την ενόρμηση του θανάτου», Ψυχαναλυτικό περιοδικό «Εκ των υστέρων» Νο 7, εκδ. Εξάντας Ιούνιος 2002.

Παπαδόπουλος Ν.: Λεξικό της ψυχολογίας, σύγχρονη εκδοτική, Αθήνα 2005.

Ποταμιάνου Άννα (Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» 21/04/2012, δημοσιογραφική επιμέλεια Κατερίνα Οικονομάκου)

Γ. Φιλιππόπουλος : Δυναμική ψυχιατρική, Α.Καραβία , Αθήνα 1971.

Π. Χαρτοκολλης : Εισαγωγή στην ψυχιατρική, θεμέλιο, Αθήνα 1991 .

Α.Χουντουμιάδη-Α.Πατεράκη, σύντομο λεξικό ψυχολογικών όρων «Δωδώνη», Αθήνα-Γιάννενα 1989.

Μεταφρασμένη

Evans D. : Εισαγωγικό λεξικό της λακανικής ψυχανάλυσης εκδ. «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα 2005

Freud S.: «Ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής», εκδ. «Επίκουρος», Αθήνα 1992

Freud S.: «Πέραν της αρχής της ηδονής», εκδ. «Επίκουρος», Αθήνα 2001

Green Andre «Η ιδιωτική τρέλα: ψυχανάλυση των οριακών περιπτώσεων», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1998.

Windgassen – Tolle: ψυχιατρική, εκδ.Παρισιάνος 2003 .

Liaudet Jean-Claude: «ο Φρόνιτ με απλά λόγια», εκδ. Πατάκη 2007

Χαρτοκόλλης Πέτρος «Χρόνος και Αχρονικότητα», εκδ. «Καστανιώτη», Αθήνα 2006

Ξενόγλωσση

Chemana R, Vandermersch B: Dictionnaire de la Psychanalyse ,Larousse, Paris 1995

H-Ey, Bernard P. , Brisset Ch.: Manuel de psychiatrie, Masson, Paris 1989 .

Fenichel O.: the psychoanalytic theory of neurosis, Rutledge and Kegan Paul, London 1982 .

Freud S. “Beyond the pleasure principle” St. E. Hogarth Press 1955

Freud S “An outline of psychoanalysis” St. E.Hogarth Press 1955

Greenson R: the technique and practice of psycho -analysis, the hogarth press, london 1994 .

.Kernberg Otto “Severe Personality disorders” 1984, Yale University Press

Kaufmann P.: « L’apport Freudien », Larousse, paris 1998.

Laplanche J., -Pontalis B. : « Vocabulaire de la Psychanalyse », PUF, Paris 1967

Pieron Henri : « Vocabulaire de la Psychologie », PUF., Paris 1981 .

Porot A. : « Manuel alphabetique de Psychiatrie », PUF, 1986 .

Michel A. : « Dictionnaire de la Psychanalyse », Encyclopedia Universalis, Paris 2001

De Mijola A: « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Calmann –Levy , 2002.
Reich W., “Character analysis”. Ed.Noonday, New York 1991 .
Roudinesco E., Plon M.: « Dictionnaire de la Psychanalyse » , Fayard , 1997
Rycroft Ch.: “Acritical dictionary of psychoanalysis” ,Penguin,1972 .